

Naši Zapiski

Socialistična revija . . . .

VSEBINA :

DRAGOTIN LONČAR, Idrija : Dr. ANTON DERMOTA. — *ABDITUS* : ANTON DERMOTA — ČLOVEK IN BOJEVNIK. — *IVAN ŽMAVC, Praga* : K ZGODOVINI SLOVENSKEGA SOCIALIZMA. — *K. SCHWEIGER, Ljubljana* : Dr. ANTON DERMOTA. — *JOSIP FERFOLJA, Trst* : Dr. ANTON DERMOTA. — *ANTON KRISTAN, Ljubljana* : Dr. ANTON DERMOTA. — *V. JELOVŠEK, Zagreb* : Dr. ANTON DERMOTA. — *JAN MAGIERA, Krakow* : Dr. ANTON DERMOTA. — *J. S. MACHAR, . . .* Dr. ANTON DERMOTA. . . .

Št. 7-8
(Julij - avg.)

Leto XI.

- Urednik in izdajatelj : -

Dr. Henrik Tuma

_____ Lastnik : _____

Konsorcij - Naših Zapiskov

V Gorici 1914

Tiska : „Goriška Tiskarna“ A. Gabršček

Naročnina za Avstro-Ogrsko za vse leto znaša K 5, za pol leta in za četrt leta sorazmerno; za Nemčijo K 5'80, za ostale države K 6'40 za naprej.

Naročnikom, ki so zaostali z naročnino za prvi dve številki, smo list ustavili.

Ta številka stane za delavce in dijake 80 vinarjev, sicer 1 K.

Rokopisi in časopisi v zameno naj se pošiljajo na uredništvo, naročnina in reklamacije pa na upravo »Naših Zapiskov«.

Prihodnja šte. N. Z. izide tekom oktobra.

Uredništvo in uprava
»Naših Zapiskov«
v Gorici.

Naši Zapiski

posvečeni spominu dr. Antona Dermote.

Uredil Dr. Dragotin Lončar.

DR. DRAGOTIN LONČAR, Idrija:

Dr. Anton Dermota.

(* 1. I. 1876 — † 3. V. 1914.)

Zapustil nas je prvi in to v dobi, ko je stopal na lastne noge in si stavil svoje ognjišče... V tem je tragika njegovega življenja, ki jo osvetljuje ta solnčni žarek, da se je ni zavedal!

Rojen Gorenjec, Železnikar, je imel Dermota vse tiste lastnosti, ki so nekako bistvene temu rodu: velike, koščene postave, trd in samsvoj na zunaj, a bistre glave in v svoji notranjosti blag in pošten človek, brez sebičnosti in hinavstva.

V Ljubljani, za dobe srednješolskega učenja, je bilo, da sva se spoznala. Že tu, v dijaškem društvu »Zadruga«, je nastopal Dermota zoper take napake, ki omadežujejo značaj, da nima stalnosti, oziroma postaja nedovzetan za razliko med dovoljenim in nedovoljenim.

Odšel je nato na češko vseučilišče v Prago, kjer se je družil s prerano umrlim slavistom Iv. Kunšičem. Za njim smo prihajali drugi, ne brez njegove vzpodbude. Navezan sam náse, je našel Dermota gostoljubno prijateljstvo v nekaterih praških rodbinah, kakor pri pisateljici Preissovi in vseučiliškem profesorju Chodovskem. V tem času je tudi prevajal češke leposlovne spise na slovenski jezik. A ne Rehákové »Povesti spotovanja« (skupno s Kunšičem) in Gabrijele Preissove »Mladost« je izdala Gabrščekova »Slovenska Knjižnica« leta 1897. in 1899. Laichterje v roman »Zaresnic« izhaja še le sedaj v podlistku »Zarje«.

Slovenska kolonija v Pragi je polagoma naraščala, v šolskem letu 1898/9 se je ustanovil »Slovenski klub«, ki je imel toliko članov, kolikor je bilo slovenskih akademikov, namreč 10. Po polletnem obstanku se je ta klub razšel, Slovenci so pristopili srbskemu

društvu »Šumadija«. Z večjim številom slovenskih visokošolcev se je tudi začelo cepljenje: kamen izpodtike je postal Masaryk.

V domovini smo poznali Lega in Podlipnega, v Pragi smo se seznanili z Masarykom, s to globoko nravno in versko osebnostjo. Kakor novo odkritje in razodetje, je ločil Masaryk slovensko dijaštvo v dva tabora: za in proti. Pričel se je boj. Somišljeniki smo se tesno oklenili drug drugega, nasprotniki niso prišli do duševne organizacije.

Dermota je stal v prvih bojnih vrstah. Pri tako resni naturi ni moglo biti drugače nego da si je osvajal Masarykovo realno pojmovanje narodnega in socialnega vprašanja, ki zahteva treznega, nepretrganega, drobnega dela in ki ne pozablja, da je treba vsakomur najprej začeti pri samem sebi. Odtod poglobljanje v nravni in verski problem, ki je bila zanj slovenska posvetna inteligencija po večini indiferentna.

Nastala je duševna organizacija praških Slovencev s somišljeniki Hrvati in Srbi. Njen plod so tri, zaporedoma izhajajoče dijaške revije: »Hrvatska Misao« (1897), »Novo Doba« (1898) in »Glas« (1899). Njih temeljna misel je bila: usposobiti sebe intelektualno in moralno za socialno delo, ki nam je pomenjalo skrb za »malega človeka«; zakaj to je jedro hrvaško-srbskega in slovenskega naroda, a jedinstvo Hrvatov, Srbov in Slovencev nam je bila prirodna posledica našega socialnega naziranja. Dermota je napisal za »Novo Dobo« prvi svoj članek in sicer iz gospodarske stroke »O konsumnih društvih«. To je bilo predavanje, ki ga je imel v »Slovenskem klubu«. Kot pravnik se je posebno zanimal za gospodarska vprašanja, a tudi modroslovci smo zahajali k Bráfovim in Horáčkovim predavanjem, ki sta bila takrat glavna zastopnika nacionalne ekonomije na češki univerzi.

Leta 1901. je izšla poslanica slovenski mladini »Kaj hočemo«, ki je imela namen, da seznanj slovensko javnost z Masarykovimi idejami.

Na vsak način je napačno, bodisi da mladino precenjujemo, bodisi, da jo podcenjujemo. Nanjo pritiskajo najrazličnejši vplivi. To je doba vrenja. Ne povzdigovati preko zasluženja, a tudi ne zasramovati, marveč smotreno voditi je treba mladino. V poslanici »Kaj hočemo« so nanizane temeljne misli češkega realizma: filozofa in sociologa Masaryka ter pedagoga Drtine. Ta vpliv je bil odločilen. Ne gre pri tem za vse podrobnosti, marveč za celotno smer, kakor se zrcali v poslanici. In ta smer ima svojo osrednjo točko v poudarjanju individualnega in socialnega življenja sub specie aeternitatis.

Dermota je bil med organizatorji in izdajatelji. Z njegovim sodelovanjem, t. j. z njegovim svetom sta bili izdelani I. in II. poročilo, kakor sta tiskani. Obširno je tudi poročal o poslanici v slovaški reviji »Hlas« (1901) s člankom »O mlajšem gibanju na Slovenskem«, kjer uvodoma razpravlja o slovenskih narodno-političnih razmerah. V dobi svojega visokošolskega življenja je pisal tudi v nekatere slovenske politične časopise. Trajno vrednost pa imajo njegovi dopisi v češki reviji »Slovanský Přehled«, kjer je od ustanovitve časopisa pa do svoje smrti, kakih 15 let, redno poročal o vseh važnih slovenskih pojavih na kulturnem, političnem in gospodarskem polju. Slovenski zgodovinar ima tu zbrano ogromno gradivo.

Dermota je ljubil turistiko, petje in glasbo (citranje). Med učenjem, delom in razvedrilom so minila vseučiliška leta, ki jih s svoje strani štejem med najsrečnejša.

Prišedši v domovino se je Dermota takoj oprijel »Naših Zapiskov«. Njih namen je bil širiti smisel za socialno stremljenje. V prvem letniku 1902/1903 je priobčil študijo »O združnosti«, ki prepričevalno dokazuje potrebo združnega gibanja za široke ljudske sloje in njegov socialni pomen. Ta monografija je njegov najobsežnejši in najtemeljitejši gospodarski spis. Ob enem je začel priobčevati svoje prevode iz Macharjeve poezije in proze. Leta 1903. je izšla samostojna knjiga »Magdalena« kot ponatis iz ženskega časopisa »Slovenka«.

Leta 1904. se je ustanovila »Akademija«, ljudsko izobraževalno društvo, ki mu je kumoval tudi Dermota in bil njegov prvi tajnik. Na ustanovnem občnem zboru je označil kot namen društva boj proti vsaki reakciji v zasebnem in javnem življenju. Biti boljši nego reakcionarci, ne zaradi kazenskih paragrafov, ki poznajo glavno samo pravice, ampak zaradi višje, plemenitejše poštenosti, ki nam nalaga dolžnosti! V svrhu agitacije za ljudsko izobraževalno delo je bil prevedel Drtinov spis »Vseučiliška ljudska predavanja«, ki mu je pridejal dodatek o slovenskih razmerah.

Z vso ljubeznijo pa se je oklepal Dermota »Naših Zapiskov«, ki jim je kmalu postal glavni urednik in prevzel v njih gospodarski pregled. Posebno pa je oživel, ko so po enoletnem prestanku, izpremenjeni po obliki in vsebini, zopet začeli izhajati pod njegovim uredništvom v Gorici leta 1909. Podal jim je na pot program: pokazati domačemu in tujemu svetu slovenski tip socializma, ali kakor ga je s Sombartom formuliral sledeče: Kako je natura na-

šega naroda začela sprejemati vaše kapitalizem, kako ga sprejemlje in kako ga skuša premagati. Pisal je zlasti socialno-politične članke, ki so imeli vedno na sebi nekaj izvirnega, samorastlega, da si jih upošteval, čeprav bi se ne mogel strinjati z njimi. Tudi njegov jezik je nosil na sebi znake njegove osebnosti. Enak v pismu in besedi: kratki stavki, brez umetne šare, brez bombasta. Po štirih letih je odložil uredništvo. Začel je bil ravno kot samostojen advokat in imel za enkrat dosti opraviti sam s seboj. Sodeloval je pa naprej, kakor je bil sotrudnik tudi pri drugih slovenskih listih, n. pr. pri »Ljubljanskem Zvonu«, »Narodnem Gospodarju«, »Slovanu« itd. Pisal je seveda obenem v socialistične politične časopise: »Delavski List«, »Rdeči Prapor« in »Zarja«.

Smisel za socialno stremljenje je prinesel Dermota že z doma. Občeval je s svojim rojakom dr. Krekom. V Pragi se mu je pod vplivom Masarykovim in po študiju nacionalne ekonomije razširil in poglobil ta smisel, da ga je prevzel popolnoma. Njegovo socialno mišljenje, čustvovanje in hotenje se je končno ukoreninilo v socializmu. Marsikak slovenski izobraženec je svoje dni koketiral ali celo simpatiziral s socializmom, dokler je šlo samo za teoretična razpravljanja; toda v praktičnem življenju je kmalu pozabil na svoje ideale in postal njih nasprotnik iz sebičnosti. Nedostajalo mu je krepke volje, prežete z globoko zavestjo, da je odrekanje delež onega, ki neče živeti samo sebi, ampak po svojem prepričanju tudi za svojega bližnjega in da najde individualno življenje svoj pravi pomen le v dejanski vzajemnosti s sočlovekom. Dermota je bil med prvimi, ki sta ga njegova umska izobrazba in socialna zavest dovedli v vrste socializma. Nastopil je to pot iz prepričanja, ker je bil nesebičen človek.

Jedro socializma mu je nauk, da se sedanji kapitalistični način proizvodnje in razdelitve (produkcije in distribucije) dôber nadomesti s kolektivnim, ko postanejo sedaj privatna proizvodjalna sredstva družbena last. Marx je dal socialističnim težnjam znanstveno obliko in pokazal smer razvoja. Revizionizem je pač dokazal, da se nahaja marksizem v krizi; toda smer razvoja je preočitna, da bi se mogla zanikavati ali popravljati.

Ako pa je naloga socializma, da uredi gospodarsko življenje, potrebuje za to tudi duševnega preporoda poedincev, ker bi sicer človek ne znal ločiti krivice od pravice, kar je predpogoj harmonični uredbi. Vzgoja posameznika za sposobnega člana nove družbe, oziroma socialna vest odklanja materialistično svetovno

naziranje in se v svojem lastnem interesu mora naslanjati na nematerialistično pojmovanje.

Veda mora priznavati logični zaključek o pravzroku vsega obstoječega. Ali pa moremo spoznati ta pravzrok z absolutno gotovostjo, to je drugo vprašanje, ki povzroča nasprotja med vedo in cerkvenim verstvom. Gre pri tem za najvažnejša in najintimnejša vprašanja o človeškem razumu, čustvu in volji, kjer bi moralo biti izključeno vsako duševno in gnotno nasilje z ene in druge strani. Razne cerkve so zgodovinske uredbe, socialne institucije in njih nauki so se razvili iz kolektivne zavesti v gotovih dobah in pod gotovimi pogoji.

Kaj sledi iz tega za socializem?

Socializem nasprotuje verstvu in cerkvi, kadar se verstvo in cerkev zlorabljata v prid kapitalizmu, pri čemur pa ostaja spor o možnosti ali nemožnosti nadnaravnega spoznanja nedotaknjen; zakaj socializem je pač določen socialni nauk, ne more pa ukazovati svojim pristašem, kaj naj verujejo in česa naj ne verujejo. Socializem naj bi bil udejstvovanje Pestalozijeve pedagogike, da s samimi besedami nikogar ne privedemo do spoznanja Boga, marveč s tem, ako pomagaš revežu, da more živeti kot človek, ako ga vzgojiš za človeka, si mu pokazal Boga. Socializem ima v sebi znaten verski element, če da bi danes masam mogel ali hotel nadomeščati verstvo. Kako nalogo ima v tem oziru socializem, to je prav povedal Pavel Göhre, ko je trdil, da je treba pridobiti verski strpnosti splošno priznanje, odpraviti prisilno verstvo, ki je sedaj predmet kupčije, in zato ločiti cerkev od države; ne more pa biti naloga socializma, da bi verstvo in cerkev kot tako znikaval, pobijal ali odpravljal. Imeti verstvo ali ga ne imeti, to ni nobena zasluga, dočim je naša dolžnost delati po vesti. Ali je pa mogoča npravnost brez verstva ali ni mogoča, to je vprašanje, ki ga reši življenje samo, živlienska praksa, a socializem ima pri tem nalogo, da pospešuje to rešitev z vzgojo gospodarsko in duševno izkoriščanih, zaničevanih in teptanih ljudskih mas, pri čemur mora zahtevati, da se verstvo in cerkev ne izrabljata v politične ali gospodarske namene na škodo delavnega ljudstva.

Takšno pojmovanje socializma in njegovega razmerja do verstva in cerkve je bilo Dermotovo in, ako bi mu kdo podtikal kakoršno koli drugo smer, bi mu delal krivico.

Ako se je Dermota oklenil socializma, je moral imeti zato svoje vzroke, ki so temeljili v gospodarsko-družabnih razmerah slovenskega naroda. Sodil je, da 95% vseh Slovencev spada naravnost v proletariat. Slovenske meščanstvo je v povojih, in-

dustrija in podjetništvo sta po veliki večini v tujih rokah. Slovensko izobraženstvo živi preko svojih gospodarskih pogojev in ne vidi, kako se mu pogrezajo življenska tla. Živeti hoče kakor buržoazija, ki zaradi svojega udobnega gmotnega stališča zahteva politične, gospodarske ali socialne predprave; v resnici pa ne more s svojimi dohodki pokrivati svojih duševnih in telesnih potreb, ali pa jih mora, čeprav na zunaj kaže lesk in blesk, skrčiti na najskromnejšo mero. Ker se čisto po nepravem prišteva socialno k buržoaziji, hodi tudi politično njeno pot in se tako loči od ljudstva. In vendar sta pri nas odločilna kmet in delavec; veleposestnikov nimamo. Med kmetom, ki je glavno mali in srednji kmet, ter med delavcem ne more biti trajnega nasprotstva, ker imata oba skupnega sovražnika — veliki kapital in veliko podjetništvo. Konservativnost kmetske mase ima svoj najgloblji vzrok v zaupanju do zemlje in v nemobilnosti posesti. Kar velja za tovarno, ne velja vselej tudi za obdelovanje zemlje. Toda nenasitni kapitalizem dobiva pod svojo oblast že tudi nepremično zemljo, ki se izpreminja v premičnino. Vrednost in cena zemlje postajata dostopni borzi, to je svobodnemu trgovanju; kmetskemu gospodarstvu se izpodmikajo tla, kapitalizem ga peha na trg neomejene konkurence.

V ekskluzivni agrarni politiki ni videl Dermota varstva in ohrane malih, marveč njih pogin. Industrialna politika dopolnjuje agrarno. Usoda kmetskega stanu je zvezana z industrijo. Kmeta živi konsum mase; če ima delavec zaslužek, ima rokodelec delo. Čim bolj se širi industrija, tem več kmetov, ki ni v njih korist povišanje carin in žitnih cen na svetovnem trgu. Poljedelstvo se mora prilagoditi izpremenjenim tržnim, obratnim in prometnim oblikam. Moderna agrarna politika se mora zvezati z industrialno. Ne gre za proletariziranje kmetskega stanu, marveč za odstranitev proletariziranih.

In narodnost?

Dermota se je ravnal po besedah stoika Epikteta: »Ne kaži ljudem načel, ampak prebavi jih z dejanji!« Ljubil je slovensko knjigo, slovensko sliko, slovensko zemljo, a glavno ljubil je slovensko ljudstvo, ki mu je služil z besedo in s peresom. »Če bi nam srce ne utripalo za domovino, če bi v nas ne bilo ljubezni do slovenstva, do našega ljudstva — kdo bi nas mogel siliti, da ga skušamo z vsemi svojimi silami premakniti naprej za par stopinj, da ga skušamo usposobiti za uspešno tekmovanje z drugimi modernejšimi narodi? ... Ni nam mogoče zatajevati in zamoriti onega, kar klije in živi v nas za ljudstvo in domovino. Zato mu ravno

hočemo dati najboljše, kar imamo — svoje ideje, o katerih smo prepričani, da bodo koristile celoti.« Tako je mislil in čutil, v tem smislu je delal: ljubeč in braneč svoje brez sovraštva in krivice nasproti tujemu. Narodnost se mu dopolnjuje z mednarodnostjo, ki mu ne pomenja ne breznarodnosti in ne profinarodnosti, marveč interesno solidarnost avtonomnih narodov.

*

Leta 1907. je Dermota nevarno obolel. Po enoletnem bivanju v Opatiji se je popravil, se zaradi zdravja tudi preselil iz Ljubljane v Gorico in zdelo se je, kakor da je iz nevarnosti. Ni bilo sicer po bolezni več one podjetnosti v njem, ki ga je odlikovala poprej; toda kdo bi si bil mislil, da je bil že zapisan smrti? Po mojih podatkih in poznatih sta razjedali njegovo telesnost dedna obremenjenost po očetovi strani in njegov neupravičeni optimizem, da ni spoznal opasnosti svojega položaja. Življenska negotovost za dobe vseučiliških študij gotovo tudi ni koristila njegovemu zdravju.

Z Dermotovo smrtjo izgublja slovenska javnost, v prvi vrsti socialistična, resnega, vestnega in delavnega človeka, ki jih Slovenci tako potrebujemo, ko se povsod bujno razraščajo koristolovje in neznačajnost, brezvestnost in cinizem. Njegov nastop je bil časih oster, morebiti preoster; toda namenoma ni delal krivice: ne na literarnem, ne na političnem polju.

Nenadomestna je izguba za nas, njegove ožje prijatelje. Pri takih življenskih udarcih čutiš, kaj se pravi: imeti in izgubiti dobrega človeka, tem boljše, ako te zadene tak udarec nepričakovano. Ne gre pa pri tem samo za ljubeznivost, ki je dostikrat tudi le etiketa, marveč gre za sorodnost duš, ki se ne da kupiti ali priučiti, marveč mora biti dana; zato se težko ali sploh ne da nadomestiti. Nekaj se utrga v tebi, ki te spremlja vedno in povsod časih bolj, časih manj zavestno kot primanjkljaj tvojega lastnega »jaz«. To, nič več in nič manj, nam je bil Dermota.

Odšel je prezgodaj, a zapustil nam je vidno sled. Naj živi med nami njegov duh v posnemanju njegove nesebičnosti in značajnosti, njegovega idealizma za vse, kar dviga človeštvo kvišku, njegovega dela za ljudstvo, ki je živel z njim in zanj!

Anton Dermota — človek in bojevnik.

Bilo je ravno nekako pred dvanajstimi leti, ko sem stopil neko nedeljo popoldne v prostorno sobo tedanjega gimnazijskega suplenta dr. Lončarja v Ljubljani, da ga podrezam za obljubljeni mi referat o Drtinovem prevodu »Stoika Epikteta rukovčf mravnih naučení«, ki sem ga hotel priobčiti v prvi številki »Naših Zapiskov«. Tam pa sem našel mladega, vitkega, precej visokega človeka, ki mu je igral okolo usten smehljaj, o katerem si nisem bil koj na jasnem, je li bolj zasmehljiv ali bolj ušjuden. Vsekakor pa mi je mož že po svoji zunanosti imponiral in takoj sem se nekako instinktivno zavedal: Postavljaj svoje besede na pravo mesto in ne govori ž njim brez premisleka.

Bil je Anton Dermota.

Od tega hipa se je začelo ne najino znanstvo, temveč prijateljstvo. Dermota mi že tedaj ni bil neznanec. Poznal sem ga iz raznih listov in revij, med mladimi učečimi se ljudmi je njegovo ime že tedaj slovelo. Takrat je že napisal nekaj gospodarskih razprav, katerim se je poznalo, da so plod študij in dolgega premišljevanja. Bil je eden prvih teoretikov združništva pri nas, ob času, ko se to združništvo ni niti prav začelo dejansko uveljavljati.

Dermota se je tedaj vrnil iz Prage in je hotel stopiti za enkrat v sodno prakso, da absolvira obligatno leto pri sodišču. Kam se obrne pozneje, o tem si ni bil še na jasnem. Kmalu po najini seznanitvi — ko je preje prebil še par tednov na svojem rojstnem domu v Železnikih — je prišel v Ljubljano in vstopil k sodišču kot pravni praktikant.

*

Tedaj je bilo malo dni, da bi se ne bila videla. Časih je prišel on k meni, še večkrat pa jaz k njemu na dom. Dermota je bil takrat še popoln češki realist, realist, kakor jih je izklesal Masaryk mnogo. Štel se je za meščanskega človeka, ki je hotel delati med meščanstvom v smeri popolnega moderniziranja. Čisto prav pa si je razlagal socialistično gibanje naše dobe kot odločilno za bodoči kulturni razvoj človeške družbe. Idealistično si je zamislil situacijo, ko bo realistično, zmodernizirano meščanstvo in socialistično delavstvo paralelno, vsak v svojem družabnem krogu, roko v roki preobrazilo v starih tradicijah in v kapitalistični po-

žrešnosti otopelo človeštvo. Temeljit, kakor je bil, je iskal rešitve raznim zagonetkam in nejasnostim, ki so se mu pojavljale pred njegovim še ne popolnoma izklesanim in dozorelim duševnim obzorjem v znanosti, predvsem v ekonomski znanosti.

Tiste čase sva mnogo govorila o ekonomskih vprašanjih našega časa in tudi o — socializmu, ki sva ga imela že tedaj zamišljenega kot gospodarski nauk širokih proletarskih množic. In prav dostikrat sva se pri tem zatekala k velikim socialističnim teoretikom po pomoč. Če tudi se tedaj še nisva v vsem ujemala — bil sem že socialist, on pa meščanski realist v najboljšem pomenu besede — je bilo vendar toliko soglasja med nama, da sva potrebovala drug drugega. Tretji, ki sva ga popolnoma umela in spoštovala, je bil njegov sovrstnik in prijatelj dr. Lončar.

Že s tretjo številko »Naših Zapiskov« je postal Dermota stalni sodrudek in potem redaktor lista, ki mu je bil pozneje tolikanj na srcu.

Za njegovega takratnega dveletnega bivanja v Ljubljani je Dermota pregledoval domači politični in kulturni trg. Večkrat je tožil, kako male razmere so, ki živimo v njih. Našel je povsod zgolj sebičnost in obzorje majhnih ljudi, ki se bore za kruhek. Niti najmanjše atrakcije ni našel nikjer, ničesar, kar bi ga vleklo k sebi. Naglo je spoznal, da v liberalni stranki, o kateri je časih zasanjal, da se zmodernizira, zanj ni mesta. In druge stranke, razven socialistične, ki je bila njegovim vzorom najbližja, ni bilo na Slovenskem, da bi količkaj odgovarjala njegovemu prepričanju. In tako je ostal sam s svojimi maloštevilnimi prijatelji. Vendar ta čas zanj ni bil brezploden. Množil je svoje znanje s pridnostjo, ki je presenečala. Ekonomska znanost je v njem našla svojega moža.

*

Leta 1905. se je za kratek čas vrnil v Prago, da napravi zadnji rigoroz. Takratno bivanje v Pragi mu je dalo priliko, da je z nekoga širšega obzorja pregledal svoje dveletno bivanje v domovini. Rezultat ni bil vesel. V pismu z dne 21. julija 1905. piše: »Praga me je začetkoma nekako onesvestila. Hodil sem po mestu in gledal; govoril nisem nič — le mislil sem, kako mi je bilo mogoče v Ljubljani izdržati več nego dve leti neprenehoma in ne splesnjivati. Tu sem opazil, da sem bil že precej posut z ljubljanskimi Schimmelpilzi... Zdaj bo že zopet dobro, čeprav drugega malo delam, nego študiram.«

* * *

Dermota se je kmalu začel pečati tudi z organizacijskim delom med slovenskim delavstvom. Priznati moram, da sem mu začetkoma odsvetoval mešati se v male razmere. Toda njegov idealizem je premagal začetne ovire, ki so menda neobhodno potrebne. V raznih društvenih lokalih je započel s predavanji. Časih je prišlo k takim predavanjem le zelo malo ljudi; no, pa on se ni dal prestrašiti. Prav kmalu so ga vabile tudi male organizacije po deželi, ki jim ni odrekel, ako je le količkaj utegnil. In nikjer ni to bolj samo ob sebi umevno kot pri nas, da se je pri tem napornem, nehvaležnem delu moral boriti s predsodki. Če tudi tedaj ni bil še socialist, so ga, ker je govoril delavcem, imenovali »socialno-demokratskega voditelja«. Za slovensko inteligenco z akademično naobrazbo je bilo nekaj nezaslišanega, da se on, takle naobražen človek, z lepo bodočnostjo, meša med delavstvo in se zanima za socializem. Vsa duševna lenoba in intelektualna ignoranca slovenskih inteligentov pomešana z malomeščanstvom tedanje dobe, ki se nikoli ni mogla povspeti do odkritosrčnega zastopnika splošne in enake volilne pravice, se je pokazala v presenetljivi luči. Vsak korak, ki ga je storil, mu je prepričevalno govoril o tem, da ni nobenega kompromisa med buržoazno mislečo inteligenco, plašno za svoj vsakdanji kruhek, in med njegovim prepričanjem, ki ga je s pomočjo moderne znanosti izpopolnjeval. Tako je nehote morda, ampak konsekventno vedno bolj in bolj obračal hrbet meščanski družbi. Tudi med vrstami slovenskega socialističnega delavstva ni našel vedno in povsod veselja. Tako male in žalostne razmere so bile tu. In kakor v meščanski družbi, tako so mu tudi med delavstvom mnogokrat kazili veselje ljudje, ki so malo delali pa veliko govorili — frazerji in švadroneerji. Taki ljudje so kmalu spoznali, da jim je resni in molčeči Dermota močan in brezobziren nasprotnik. Zato so se ga tudi lepo ogibali.

Ko se je v naši državi začela zadnja agitacija za splošno in enako volilno pravico, je bil Dermota z vso dušo poleg. Sedaj je prišel čas pokazati svoje misli tudi na zunaj. In on jih je pokazal; sedaj ni bil več defenziven, ampak agresiven. Meščanski odpor tistih dni ga je prisilil, da je z obema nogama vstopil v socialistični tabor.

Jeseni leta 1906. se je za kratek čas preselil v Kranj, kamor je šel na mesto obolelega odvetnika dr. Kušarja. Tam se je nekega dne sešel z nekim voditeljem S. L. S. Govorila sta skoro o sami politiki. O tem mi je poročal: »Priznal je, da klerikalcem za bo-

doče volitve v državni zbor, ki se bodo vršile po novem receptu, manjka mož. Radi bi imeli zlasti enega uradnika med kandidati. Saj razumete, zakaj! Da si pridobe meščanstvo! V Ljubljani bi na vsak način klerikalci radi izpodbili liberalcem tla. Iskali bodo kompromisa pri volitvah — s soc. dem. stranko, češ, da bi dobili vsaj resnega nasprotnika zoper sebe, kateri bi silil klerikalno stranko, da bi ostala konsolidirana in kompaktna. Namen seveda pa je: ubiti liberalce tudi v Ljubljani. — Ker sem vedel, kam pes taco moli, sem čakal, kdaj da pride na dan s »kompromisnim kandidatom«. In istina: bil sem jaz.«

Prav to je bilo zanj odločilno, da je sprejel l. 1907. socialistično kandidaturo na Gorenjskem. Tedaj sem bival v tem okraju. Bil sem presenečen, ko mi je naznanil svoj sklep. Ponudil sem se mu za brezplačnega korteša. In tako je začel »kandidirati«. Pozneje je bil te volilne kampanje zelo vesel. In res, doživela sva marsikaj veselega. V volilnem okraju je sicer živelo nekaj pristašev socialistične stranke, ampak organizacije ni bilo nobene. In tako sva pričela z delom brez vsake administracije. Lahko ni šlo, ampak mnogokdaj sem opazil, da sva dobila ljudi na shod, ali lokal za shod zgolj samo zaradi tega, ker je bil kandidat »doktor«. Ljudje si niso mogli razlagati, da je »doktor« delavski kandidat, socialni demokrat in morda celo ateist. Pa tudi delavstvo samo je dobilo nekoliko novega poguma, češ, saj nismo zadnji. Obhodila sva skoraj vse važne kraje in jezilo naju je prav za prav le to, ker nikoli ni bilo na shod nobenega nasprotnika, ki bi resno ugovarjal. Le v Lesce se je nekoč pripeljal rajnki dr. Vilfan iz Radovljice, ki je ugovarjal in izval živahno debato. Poslej sva sama poiskala nasprotne shode in enega — v Mojstrani — celo čisto okupirala záse. Toda tudi v hribe, med kmetsko ljudstvo je šel sam in govoril o socializmu ljudem, ki o tem še nikoli slišali niso. Le nekoč je Dermota nekako ušel z nekega shoda. Pregnal pa ga je lastni pristaš. Ko je namreč svoj enourni govor dokončal, se je na drugem koncu dvignil neki »sodrug«, prišel je nevačljn, Bog ve odkod in po drugih opravkih. In je govoril silno krvavo in neokusno o žrtvah, krvi in mrličih, ki se bodo maščevali nad kapitalistično družbo. Kandidat tega »govora« ni mogel prebaviti in je šel na zrak. S težavo sem ga spravil nazaj, da se je vsaj glasovalo o njegovi kandidaturi. Na nekem drugem shodu mu je zopet zmanjkalo odgovora. Bili so večinoma kmetski ljudje. Ko je svoj govor končal, me je dregnil, naj izpregovorim tudi jaz nekaj besedi. Ko sem končal tudi jaz, je predsednik shoda vprašal, ako ima kdo kaj pripomniti, »da bi bil gospod doktor naš poslanec«. Tedaj

se je dvignil poleg njega sedeči kmetič s pipo v ustih in dejal: »No ja, danes bi bil vsak rad poslanec; dobi vsak dan 10 gid. in za te se prav za prav gre.« Dermota se je namuznil, vstal in hotel znova govoriti, pa se je premislil. In tako se je mali shod razšel brez rezultata; toda pri volitvi je dobil vendarle $\frac{1}{4}$ oddanih glasov v tisti občini. — Očividno mu je takole »umevanje« presedalo.

Dermota ni bil »sijajen«, »doneč« govornik. Pač pa je znal z ljudmi govoriti. Govoril je lepo počasi, gladko, kakor bi pripovedoval lepo historijo. In kar je govoril, je imelo jedro. Saj je le predobro poznal delavske in kmetske potrebe. V psihologijo kmetskega ljudstva se je dobro zaglobil. Pozneje mi je nekoč o tem predmetu takole pisal:

»Brez trdne gmotne podlage itak nihče nima moči v politiki. Klerikalcem na Slovenskem ni vera pomagala, marveč denar, ki se jim steka v gospodarske in finančne zavode. In socialisti bodo pri nas tako dolgo brez moči in vpliva, dokler se bodo rekrutirali samo iz delavcev. Morajo se tudi iz kmetov — a pri teh nemaniči ne opravijo ničesar. Pa če bi govorili kot angelci in peli kot lorentanski zvonovi, vse zastonj. Gmotnemu človeku imponira gmotna moč. Naš kmet je pa gmoten človek.«

Ko je Dermota leta 1911. v drugič kandidiral na Gorenjskem v državni zbor, so bile razmere že drugačne. Sedaj je imel že politično organizacijo, ki se je opiral na njo. O tem mi je pisal 1. junija 1911: »Meni je bilo koncem aprila strašno čudno, mučno pri duši. Pravi vzrok? Ko bi ga vedel! Zato mi je gorenjska kandidatura prav prišla — sem se vsaj nekoliko raztresel. Vendar pa je letos tudi na Gorenjskem — vkljub temu, da opažam med ondotnimi socialisti, posamezniki, mogočen razvitek in napredek — vse neživo: nobenega nasprotnika, ki bi se mi postavil na shodu, ne dobim. Zdim se sam sebi kot avtomat: pridem, spustim govor — in ker so le sodrugi, odidem, da pridem čimpreje nazaj v Goric.«

Trdno je upal, da kdaj s svojim delom uspe in si pribori mandat. Imel je veliko veselja s to mislijo — ne zaradi sebe, ali celo zaradi mandata, ampak zaradi klerikalcev. Zakaj bil je odločen in dosleden nasprotnik političnih, posvetnih klerikalcev.

*

Že kmalu po končani volilni kampanji leta 1907. je zbolel in sam je mislil, da je prišel zánj konec. Iskal je zdravja v Opatiji-Voloski.

Dermota je bil, ko se je vrnil iz Prage v domovino, strašen turist. Hodil je rad in mnogo. In zgodilo se je, da ga je premočil dež do kože. Večkrat so ga prijatelji in znanci svarili. Toda on se je le ljubeznjivo smehljaj njihovim naukom. Čutil se je trdnega in zdravega in za to ni polagal na bolezen, ki ga je tu pa tam napadla, nobene važnosti. Navadno se je prav kmalu zopet opomogel in prva pot ga je zopet vodila na preljubo mu gorenjsko plat.

Bilo mu je torej zelo neljubo, ko je moral pustiti vse in oditi k morju. Tam se je kmalu potolažil. Zdravje se mu je vračalo na boljše in 27. januarja 1908. piše: »Naznanjam, da je moje popolno okrevanje zagotovljeno. In v par tednih! Ne bi bil pričakoval takega rezultata...« To je bila vesela vest. Zakaj nekaj mesecev prej je bil pripravljen na vse. 13. septembra 1907. mi piše iz Voloske: »Kraji so tako lepi, pa se moram le po ravnini plaziti. Časih mi je kar hudo. — Ne vznemirja me dosti, če bi moral sedaj umreti. Bilo bi me pa vendar škoda že sedaj!« Vsi smo upali, da nam prizanese usoda. In zelo vesel sem bil, ko sem prejel 4. junija 1908. njegovo poročilo iz Železnikov: »Z Jakličem in Schweigerjem, Cankarjem in E. Kristanom sem govoril. In še z drugimi (v Ljubljani). Vsi so občudovali mojo debelost lica. Zredil sem se v resnici — popolnoma okrevam pa le še nisem. — Svoje življenje bom skušal še enkrat preurediti. Morda tako, da ostanem sploh na Primorskem; največ iz zdravstvenega ozira«.

In se je res nastanil v Gorici. Vsi smo vedeli, da je bolehen, ampak da je konec tako blizu, ni do zadnjega nihče slutil, tudi sam ne. Saj je sanjal o Italiji, kamor se napoti takoj, ko se otrese tegale nadležnega »katarja« . . . .

*

Kot pisatelj in publicist je Dermota silno mnogo delal. Mnogo njegovih reči se je tudi porazgubilo. Že kot študent je prevajal iz češčine. Pozneje se je v glavnem posvetil »Našim Zapiskom« in »Slovanskemu Přeledu«, katerega stalni referent je bil za naše domače reči. Pisal je lepo in nikoli ni bil pust, vedno živahen in stvaren. Kot slovenski kulturni delavec je stal v prvi vrsti, da si se ni nikoli rinil v ospredje, dostikrat na škodo stvari same. To bi se prav lahko dalo posneti iz mnogobrojnih dopisov in člankov, ki jih je objavljaj v raznih inozemskih (predvsem v čeških in hrvatskih!) časopisih.

Morda je bil Dermota najboljši narodno-ekonomski teoretik med Slovenci. Razven socialističnih teoretikov je temeljito proučeval moderne nemške narodne gospodarje, od katerih je čislal

prav posebno globokega in resnega W. Sombarta. Kadar se je hotel od težkih narodno-gospodarskih študij duševno nekoliko odpociti, se je bavil tudi z lepo literaturo. Pri tem je zelo mnogo prevajal iz češčine. Med Čehi mu je bil zelo priljubljen I. S. Machar, katerega je dosti prevel, ne da bi bil te prevode tudi objavil. V njegovi zapuščini mora biti dovolj rokopisov teh prevodov. Machar mu je ugajal predvsem zaradi sijajnega sarkazma in neprikrite odkritosrčnosti. Poleg tega je našel še vedno čas, da ni prezrl v slovenski literaturi in publicistiki najmanjše stvari. O tem naj priča njegovo pismo (2/7. 1909):

»Ne vem, ali čitate M e n t o r j a? kako drzno se v njem obrača neki J. Logar! Kako piše o sloven. protestantih in njih dobi! In ta list je na srednjih šolah, za katere ga izdajajo klerikalci, razširjen. Protiteže pa nima nobene. Jaz sem ga prvič čital v klostru frančiškanov na Kostanjevici pri Gorici in sem takoj začel iskati človeka, ki bi mu spisal kaj nasprotnega. Dr. Kidrič vsaj deloma vstreza mojemu namenu. Zato — največ zato — tudi priobčim njegov E p i l o g k Trubarjevemu zborniku v prihodnji številki. Letos sem videl, kaj in kako se da delati med srednješolci. Videl sem, kako delajo klerikalci in kako nič ne delajo liberalci in kako malo socialisti. Meni se je vsaj v Gorici doslej precej obneslo. Mislim, da se s tem vrši tudi že kos pozitivnega programa »N. Z.«, če se takim mladim dušam kaže pravo pot. In po drugi strani: vzeti je treba klerikalcem tisti sijaj, ki si ga nadevajo: da je samo pri njih in v njih prava modrost in učenost in znanost«. —

»Naši Zapiski« in »Slovanský Přehled« nudita sliko, kako je sodil dr. Dermota o posameznih dogodkih našega javnega življenja. Tam je zapisan dokaz, kako trezno in pravilno je ocenjeval našo sedanjo kulturno dobo.

Kot pisatelj je imel še dosti v svojem programu, česar ni ugnjnil več uresničiti. Nameraval je napisati »daljšo stvar o slovenski politični literaturi« in razpravo o novejših smereh v socializmu. Poleg tega si je zamislil večje znanstveno delo, čigar misli pa so šle z njim v grob.

*

Anton Dermota je bil skoz in skozi moderno misleč etičen človek. Njegove misli so bile poštene in vse, kar je hotel imeti od drugih, je izvrševal najprej sam pri sebi. Ena njegovih najlepših potez pa je bila trdna odločnost, preko vseh ovir iti do cilja. Nikoli se ni

strašil truda in žrtev in nobena sila ni premenila njegovega koraka, ako ga je nameril v ravno črto. Sam izpoveduje tako-le:

»Nekaj bom gotovo dosegel, kar nameravam; če vsega ne — ali naj zato vse popustim in počenem, da bodo drugi šli čez — me? Nisem te volje! In če se tako počasi gre do cilja, iti se bo moralo.

Glavno je: življenju dati vsebino; idejo imeti, za koju stremiti. Ibsen nekje v »Kronprätendentih« pravi temu: Königsge-danken. Če kralj nima kraljevskih misli, ne more biti kralj, ampak je šušmar. — Zaupati svojim močem in pa kraljevski misli, in življenje mora dobiti vsebino in vrednost.

Jaz vāse verujem. Imam razloge. Dosedanje moje življenje — trpljenje me opravičuje in sili v to. V takih razmerah, kakršne sem imel in imam deloma še jaz, bi se jih bilo mnogo uklonilo.

In če Vi na svojo »prijetno« preteklost pogledate — kaj Vas ne sili, da morate verjeti vase in ergo v svojo bodočnost?»

In drugje:

»In pred ciljem ni mirovanja. Počasna je ta hoja po poti do cilja! Rad bi bil že bližje, rad bi tudi hitreje korakal« . . .

*

To sicer kratko življenje je imelo vsebino. Ta vsebina pa je bila bogata. Danes še ne moremo vedeti, koliko zla je storila njegova smrt nam vsem, ki ljubimo to bedno zemljo, ki nam je podarila življenje. In nehote se človek vpraša: Kaj je res zakleto, kaj je res vsakdo, ki mu je dano ustvariti kaj velikega, obsojen k prezgodnji smrti?

Toda i to, kar nam je v tej kratki človeški dobi ustvaril Anton Dermota, je bogastvo. To bogastvo bi se moralo zbrati in podati onim, ki še pridejo, da se bodo mogli bojevati na težki poti do cilja, to je cilja poštenega in etičnega človeka v moderni človeški družbi.

In kadar nas zanese korak tja na solnčno goriško pokopališče, kjer smo položili neme telesne ostanke Antona Dermote v senco visokih cipres, naj bo v naših dušah jasno, da tu počiva le to, kar je bilo na njem in v njem umrljivega. —

K zgodovini slovenskega socializma.

Čeravno sem že precej »srednjeveški«, vendar še nisem tako star, da bi mnogo mislil na svojo minulosť; narobe, moj duh je še toliko prožen, da zrè bolj na bodočnost in na velike naloge, ki jih je treba čim prej rešiti, da krenemo iz žalostne socialne sedanjosti v boljše čase prihodnjih dni. Ob prezgodnjem grobu A. Dermote mi pa vendar trumoma vstajajo spomini iz moje mladosti in mlajše moške dobe in rad sledim povabilu urednika Dermotove številke N. Z. ter napišem nekaj vrstic v spomin resnega in blagega socialista slovenskega.

Moji spomini na Dermoto tvorijo del onega sistema dožitkov, ki se zove: moji socialni pravici posvečeno življenje. Če naj ti spomini ne visijo v vzduhu, treba je poseči nazaj v čase, ko o Dermoti še nič nisem vedel.

Že ker sem 5 let starejši od D., imam v svojem razvoju k socializmu seveda marsikatero prioriteto pred njim, kar torej ni moja, nego mojih let zasluga, če je to sploh zasluga. Po maturi 1890. sem študiral 5 semestrov sholastično filozofijo na papeževi univerzi Gregorianski v Rimu kot lavantinski gojenec zavoda Collegium Germanicum et Hungaricum, torej v jezuitski šoli in vzgoji, katero moram zahvaliti za močne nagibe k socialnemu vprašanju. Potem sem študiral 7 semestrov matematiko in prirodne znanosti v Gradcu in med tem odslužil kot prostovoljec svoje leto na Dunaju. Od 1896. leta naprej sem delal svoje pismene naloge za učiteljski izpit srednješolski iz skupine matematika-fizika. Vkljub mnogim težavam, večinoma gospodarskega značaja, sem precej hitro spisal pedagoško in fizikalno nalogo. Razen tega, da sem bil z delom podučevanja in študiranja preobložen, so me pronasledovali s kruto silo še — socialni problemi. V Gradcu je bila priložnost seznaniti se s socialno demokracijo. Študiral sem social-demokratske pisatelje, posebno Beblovo »Die Frau« in Marxa, slednjega tedaj sicer ne v težkih izvirkih, ampak v K. Kautskega raznih razpravah. Seznanil sem se z dvema srbskima tehnikom in z enim srbskim medicincem, ki so bili dobro i znanstveno poučeni o socialni demokraciji. Zahajal sem med delavce, predaval slovenskim delavcem v Gradcu in Gratweinu ter med njimi pridno agitiral za neke volitve itd. Bil sem člen socialdemokratske organizacije v Gradcu. I literaren

sled sem pustil kot socialdemokrat: v letniku 1896. tednika »Delavec«, čigar uredništvo je bilo na Dunaju, sem imel, če se dobro spominjam, v avgustu — izvoda, žal, v rokah več nimam — daljši uvodni članek o slov. izobražencih in socializmu pod psevdonimom, ki se nanj več ne spominjam.

Na ta način smem o sebi trditi, da sem eden čisto prvih »akademikov« slovenskih (morebiti celo prvi) v vrstah socialne demokracije. Na to, da sem akademik, nisem bog ve kako ponosen; narobe, kdor moje misli in spise pozna, ta vé, da nimam o današnjem visokošolstvu posebno ugodnih pojmov in da imam tudi svoje dobro utemeljene nazore o ulogi akademikov v socialni demokraciji in v delavskih organizacijah sploh. Toda, kakor so enkrat razmere, posebno pri Slovencih, delavci nimajo preveč zgolj svojih inteligenc, ki bi samorastlo reševali zamotane socialne probleme. Pa o tem ne morem tu obširneje razpravljati. Poudarjati hočem le dejstvo, da sem bil eden časovno čisto prvih slovenskih »akademikov« v vrstah socialne demokracije kot teoretik in praktik.

Razni moji prijatelji so tedaj z glavo majevali nad mojim pogumom, me svarili itd.. No, jaz čutim že od svoje mladosti nehoté poklic v sebi vznemirjati leno misleče nazadnjake; in tako sem tudi tedaj šel svojo za dobro spoznano pot ravno naprej. Stvaren in brezobziren pa, kakor se trudim biti v teh svojih težnjah, tudi proti sebi samemu, nisem mogel biti slep za mnoge nedostatke v socialni demokraciji. Tudi teorija mi je oči odpirala. Slavno znani profesor fizike P f a u n d l e r mi je dovolil za mojo nalogo študirati v knjižnici fizikalnega inštituta, kjer je bil slavni matematični fizik B o l t z m a n n pred par leti uredil sicer malo, pa izvrstno knjižnico. Ker mi je prof. Pfaundler bil naložil za pismeni izpit napisati zgodovino in bistvo obeh glavnih stavkov mehanične teorije o toploti, sem v ta namen v zimskem semestru 1896/97 študiral D ü h r i n g o v e knjige, katere sem izteknil v omenjeni knjižnici. Evgen Dühring mi je pa odprl, čeravno sam nima eksaktne jasnosti v socialnih zadevah, moje duševne oči za slabosti socialdemokratskih dogem, o katerih govori Dühring i v svojih prirodoslovskih knjigah, in me potrdil v mojih težnjah po eksaktnem raziskovanju socialnih pojavov. Takrat je v moji duši prav vrelo; domišljudem si pa, da se je že tedaj iz mošta delalo vino. Moji socialfilozofski poljudni podlistki v 8 številkah Slov. Naroda »Na višini našega časa«, ki so bili pisani že ob novem letu 1897., a jih je prijatelj Govekar kot urednik grel pri sebi skoro pol leta — izšli

so komaj 8. 6.— 2. 7. 1897 —, so takšni, da me jih še danes nikakor ni sram, čeravno bi to in ono danes drugače povedal. Vzbudili so pri naprednih rojakih mnogo pozornosti in celo navdušenja. A. Aškerc n. pr. mi je ves vnet pisal: »led je prebit« (prim. tudi Govekarjeve spomine o Aškercu v Slovanu 1912), visokošolci so o njih pridno debatirali, A. Ušeničnik pa se je nad njimi strašno jezil v »Slovincu«. Ker sem se podpisal po svoji rodni vasi »Zlogonsko« kot Zlogonski, je Ušeničnik, morebiti vsled svoje slabe vesti, v tem imenu več čital nego sem jaz v svoji naivnosti v ime položil, namreč: Zlogonski in me je v svetem ogorčenju med drugim imenoval zlaganskega. Jaz sem se tem šalam le smejal; posebno kranjski rojaki, ki so tedaj imeli — dandanes je, upam, to že boljše — izrečen talent za ravsanje, so me podžigali, naj Ušeničnika ostro zavrnem. Jaz pa govorim o tem poprvič-danes, torej čez 17 let, a to v največjem, tako rekoč zgodovinskem miru upajoč, da je Ušeničnik med tem vse odpustil moji grešni duši.

Tedaj v l. 1897. sem čutil, vroče čutil, kako važno je socialno vprašanje. To me je torej čim dalje bolj zavzelo, in čisto naravno je, da sem si rekel pri pripravah za matematično nalogo, dasi mi je bil profesor matematike F r i s c h a u f prav naklonjen, záme diferenciali, integrali in razne številne teorije niso.

Sreča je hotela, da sem pri svojih študijah za pedagoško nalogo bil naletel tudi na M a s a r y k o v e spise in da sem se bil seznanil s tedanjim skriptorjem, današnjim ravnateljem vseučiliške knjižnice v Gradcu, s Čehom P e i s k e r j e m, starim prijateljem Masarykovim. Da kratko povem: odločil sem se najprej napraviti filozofski doktorat pri sociologu Masaryku in še le potem misliti na krušni poklic.

S priporočilom dr. Peiskerja sem se predstavil 1. oktobra 1897. profesorju Masaryku v Pragi. Imatrikuliral in zapisal sem se v svoj 8. avstrijski semester na češkem vseučilišču, in kmalu smo se zbrali vsi slovenski visokošolci — bilo nas je menda 7 — kot slovenska kolonija v Pragi. Med njimi je bil — A D e r m o t a.

Bilo je potrebno, to vse povedati, da imamo ploščo za relief Dermotovega pojava, kakor se prikazuje meni. Itak sem morebiti bil prekratek v svojem pripovedovanju. Tako sem izpustil zgodovino svojega znanja z znanim svobodnim socialistom, pesnikom in svobodnonaboženskim pridigarjem dr. Bruno W i l l e j e m iz Berlina, ki je v poletju 1897. v Gradcu javno govoril o naboženskih zadevah, a vsled uradne ovadbe policijnega komisarja Papeža

prišel pred sodišče. Jaz sem bil kot slušatelj govora pri tem procesu glavna priča in moral sem se v novembru 1897. kot tak iz Prage pripeljati v Gradec. Tedaj je moje ime z mojim izpovedovanjem prvič in gotovo — slednjič letelo skozi vse svetovne novine liberalno-kapitalistne, ki so z naslado prinesle podrobne referate o tem procesu; kajti ravnanje kristjanov med seboj je židovskim vladarjem sveta prijetno gledišče.

Vrnimo se v Prago, kjer je Dermota kot mlad pravnik stal v 3. semestru študij.

Spominjam se še dobro vitkega, bledega mladeniča s ščipalnikom, katerega smeh je imel nekaj trpkega v sebi in ki mu je pomankanje, kakor je bilo na prvi pogled spoznati, lomilo najboljšo življenjske sile. Kakor se mi pa pripoveduje, ni izhajal Dermota iz uboge kmečke hiše; temveč mu stariši niso hoteli dajati sredstev, ker sin ni čutil v sebi — duhovniškega poklica. No, dandanes je slov. mladina že izvedenejša in vé, da se v takšnem slučaju neki moralni minimum pravniško dá iztirjati od trmoglavih starišev.

Koj v prvih urah naših sestankov nismo govorili o golih vsakdanjostih, ampak smo razpravljali tudi o občnih slovenskih zanimivostih. Dermota, kakor njegovi drugi vrstniki — jaz sem bil, kakor rečeno, 5 let starejši senior male kolonije — so bili še pravi, recimo kratko, Slovenci, kakor je v tistih letih bilo naše slovenstvo torej socialni embriji. Vendar je bilo na Dermoti videti, da hrepeni dalje, da hoče premoči ozkosti domače žabje perspektive gospodarsko-socialne. In v resnici, to perspektivo je tekom let premogel bolj, nego sem mogel v l.1897. upati.

Največji ideal socialnih smeri je bil isti čas Dermoti — Janez Evangelist K r e k. Jaz imam pred Krekom, njegovimi zmožnostmi in njegovo voljo vkljub politično-moralnim perversnostim in omejenostim nekaterih pristašev njegove smeri in vkljub marsikaterim javnim nedostojnostim njegove osebe same še dandanes spoštovanje. V istih časih sem pa še bolj mogel uvaževati tehtnost Dermotovih naziranj, posebno, ker sem že tedaj bil vaju — toleranci...

Spominjam se, kako smo se eden prvih večerov v svetem navdušenju proglasili za ude — Družbe sv. Mohorja in koj položili vsak po 1 gld., za nas tedaj pravi kapital, na oltar domovine... In tako sva bila prijatelja, D. in jaz.

H koncu l. 1897. je ustanovil krog jugoslovanskih visokošolcev v Pragi srbsko-hrvatsko-slovenski mesečnik »Novo Doba« v duhu Masarykovem. Dermota kot katoliški Slovenec začetkom o Masaryku ni hotel mnogo slišati, to pa tudi radi tega ne, ker še tedaj ni imel priložnosti proučevati njegove spise. Ker sem jaz že tedaj tudi proti Masarykovemu mišljenju bil kritičen, ni naju niti ta različnost mogla razdvajati. V eni letnih številčk Nove Dobe, v katerem časopisu sem jaz imel stalno slovensko rubriko *Varia* in nekaj razprav pod imenom Ivan Sotlán, najdemo Dermoto poleg, žal, že davno pokojnega slavista Iv. Kunšiča celo med sotrudniki s člankom o konsumnih društvih.

Toda najino prijateljstvo ni imelo ugodnih okoliščin, da bi bilo moglo postati posebno intimno. Dermota me je sicer uvedel v gostoljubno hišo slavne češke pisateljice Gabriele Preissove, ki je, Slovencem naklonjena, posebno Dermoto podpirala in nanj imela zelo dober vpliv v smislu družabne olike. Pa vse to je bilo pri meni mimogredé in ne trajno. Jaz sem imel tudi v Pragi premagati težave deloma gospodarskega, deloma občokulturnega in znanstvenega značaja, ki so me prisilile, da sem se vedno bolj koncentriral na sebe samega.

Velika zapreka v mojem razvoju je bila, da mi je proglasil, Masaryk, moj glavni profesor na češkem vseučilišču, da na češkem vseučilišču ne morem narediti rigorozov v nemščini. Jaz sem sicer češki tedaj precej dobro čital in razumel, ampak obvladati samo na sebi težavno češčino v znanosti, je za nemško in latinsko izobraženega ter ne več čisto mladega Slovenca zlasti težko. Ker sem stal v poslednjem 8. semestru avstrijskih študij in sem si torej čim prej doktorat pridobiti želel in želeli moral, nisem se dolgo razmišljeval, temveč sem se v decembru 1897. zapisal tudi kot izreden slušatelj nemške filozofske fakultete ter se moral pripravljati za izpite v drugačnem smeru, nego sem se bil nadejal, ko sem se bil podal v Prago.

Kdor pozna razmere med profesorji in dijaki, ve tudi, kako težavno je delati izpite pred profesorji, ki jih ali nikoli niti uradno po indeksu nisi poslušal ali ki si pri njih komaj par uric bil zapisan. Tako so se tudi meni v Pragi nakopičile ovire, da sem tako rekoč že omagoval. Toda o tem ni tu mesta govoriti; povem le na kratko, da se mi je itak posrečilo, tekom treh mesecev po abso-lutoriju prebiti vse potrebne izpite. Dne 11. 7. 1898 — bil sem star natančno 27 let in pol — sem promoviral. Dermota je bil s slovensko kolonijo, h kateri se je tudi pridružila cenjena rodbina

Špornova, na moji promociji. Bil sem pa vsled duševnih naporov tako upehan in moja blagajna je bila tako prazna, da svojim prijateljem nisem pripravil nobenega doctor-potusa, kar je v zgodovini slovenskih promocij menda redek slučaj.

V oktobru 1898. sem vstopil v vseučiliško knjižnico v Pragi kot neplačan praktikant. Moral sem za ljubi kruhek privatno podučevati in bil sem vesel, če sem zaslužil nekaj več ko 1 K za uro; pisal sem za Slov. Narod in Lj. Zvon pod raznimi psevdonimi, sicer iz notranjih nagibov in po svoji navadi koncentrirano ter sem se k tem spisom pripravljaval vedno vestno z intenzivnim študijem, a vendar z ovirajočo zavednostjo, da sem navezan na — honorar. Ali o vsem tem, o svojem stališču k tedaj mogočni narodnostni, t. j. jezični nestrpnosti, o zaprekah v uradu itd. ne morem tu razpravljati. S kratka, moral sem se vedno bolj umikati v samoto in s svojimi telesnimi, duševnimi in — gospodarskimi močmi varčiti zelo ekonomsko. Že sem bil 31 let star, ko sem si komaj priboril svojo skromno eksistenco in začel dolgove plačevati. Često v svojem življenju razočaran in ogoljufan, izčrpan po krutih duševnih in gospodarskih bojih, sem se že bil navzel trajnih navad in zelo resnega naziranja na življenje, kakor ga je svoj čas n. pr. Prešeren zase lepo izrazil v svojem »Slovesu od mladosti«. Sklenil sem — in do danes sem to tudi vestno izvajal — v tihi samoti vse svoje skromne duševne moči, kolikor mi jih je po prehudih bojih moje mladosti ostalo, posvetiti znanstvenemu delu za priboritev socialne pravice. Postal sem kot delaven samotar celo k svojim rojakom, deloma vsled bridkih izkušenj, nekoliko nepristopen.

Vendar A. Dermota ni eden izmed onih mojih nekdanjih prijateljev, ki so ideale, za katere smo goreli v mladosti, v življenju kmalu zatajili. Narobe. Konservativno vzgojeni Dermota je šel, možato in značajno, svojo ravno pot naprej. Čestilec J. E. Krekov je postal čestilec — Masarykov, postal socialist in uspešen organizator socialne demokracije slovenske...

Kakor sem naznačil, jaz se osebno tega daljnega njegovega razvoja skoro nič več nisem udeležil. Sicer je pa Dermota sam o tem pisal poleg D. Lončarja v spomenici »Masarykovi k 60. narodeninám« 1910. Kaj pa pomenja Dermota Slovencem, opišejo drugi.

Pred kakimi 6 ali 8 leti me je obiskal Dermota poslednjikrat v Pragi v uradu. Jaz sem bil, posebno izvenuradno, zelo zaposlen in se mu nisem mogel posvetiti, kakor je pričakoval; bil je neko-

liko neprijetno dirnjen vsled tega. Pa kdo je tedaj mogel vedeti, da sva se sploh videla poslednjikrat?

Umrl je mož. Če me pri pogledu na labirint socialnih odnošajev in na omahljivost slabih značajev dandanašnjih ljudi, tudi mojih rojakov, včasih obhaja zoprna čemernost, spominjam se dobrega prijatelja in kremenitega moža A. Dermote ter se povzbujam: Skušajmo mu biti enaki!

V Pragi 6. 6. 1914.

K. SCHWEIGER, Ljubljana.

Nekako okoli letošnjega Novega leta sem zopet prejel od njega pismo, obširnejše nego po navadi. Nisva si pisala ravno pogosto, sem pa tja kako razglednico a pisma le o posebnih dogodkih v najinem privatnem ali pa v javnem življenju. List me je prijetno iznenadil: bil je pisan tako šegavo, skoro razposajeno, da sem se začudil. In toliko zadovoljnosti, tihe sreče in veselega pričakovanja je dihala iz njega, da sem se razveselil še jaz in sem nemudoma odgovoril v enakem tonu in, zdi se mi, da kar na 10 straneh. Čital sem med vrsticami — direktno to ni bilo nikjer rečeno — da je postal po dolgih letih negotovosti, omahovanja in dvomov — srečen ženin. Pisarna je tudi »šla za silo«, čedno hišico si je bil kupil, kako naj bi torej ne bil srečen in zadovoljen tako skromen človek kakor je bil Dermota! Tudi, ko bi me ne bil vabil k sebi tako ljubeznivo, kadar pojdem »v penzijo«, in ko bi mi ne bil obetal tiste svetle sobice in prijazne ročice, ki postreže tudi meni, vseeno bi bil vesel njegove ženitve. Zakaj vedno se mi je zdelo, da zanj ne bo dobro, ako ostane sam, zlasti, ko je po bolezni l. 1907. začutil, da se ne bo mogel z ozirom na svoje zdravje posvetiti javnemu življenju tako, kakor je to nameraval prej. Prigovarjal sem mu torej pri vsaki priliki, naj ne posnema mene in večkrat sem mu pripomnil z evangelistom: »Vae soli!«

Pričakoval sem potem vsak čas poročnega naznanila ali kekega drugega poročila. Ali minul je predpust, minul post in Velika noč — pa nič. No, tolažil sem se, rekši: »E, kar po svoje, na tihem napravi, pa se nekega dne prismeje k meni v pisarno in mi pokaže

ženo, češ: ali si sedaj zadovoljen?« Bil sem čisto brez skrbi zaradi njegovega zdravja; kajti tako čvrstega ga že nisem dolgo videl, kakor takrat, ko je bil zadnjikrat pri meni v Ljubljani povodom Cankarjevega »veleizdajniškega« procesa. Sploh je bil letošnjo zimo v vsakem oziru tako dobro razpoložen, kakor ga v Gorici še niso videli.

Da je zbolel, in sicer težko, sem zvedel šele dober teden pred njegovo smrtjo. Povedal mi je to dr. Demšar, ki so mu pravili o tem v Železnikih. Zaskrbelo me je in par dni sem bil nenavadno vznemirjen. Potolažil sem se šele, ko mi je zopet dr. Demšar prinesel poročilo, in sicer naravnost od Dermotove matere, da je Tonetu že bolje. Nadejal sem se, da se zopet izkoplje in okreva kakor pred leti. Toda ekspresno pismo, ki sem ga prejel iz Trsta od prijatelja Ferfolje, dne 2. majnika že pozno popoldne, ko sem se že skoro odpravljal iz pisarne, mi je nakrat razkrilo vso strašno resnico: Dermota je izgubljen! Drugi dan zjutraj sva se že dobila s Ferfoljo v Nabrežini, odkoder sva se, oba potrta in malobesedna, odpeljala v Gorico, kjer nama je bilo usojeno, da vidiva, kako nama umira prijatelj, star, zvest in drag, kakršnega pač ne dobiva več nobenega. Kaj sem čutil stoječ mu ob smrtni postelji, pač ne morem dopovedati. Menil sem, da se zadušim in večkrat sem pobegnul iz sobe. Na srečo je bil Ferfolja trdnejših živcev, tako da je bil gospodičnoma, ki sta stregli bolniku v veliko pomoč. Jaz sem bil popolnoma brez moči in brez misli.

Pomislite: zunaj je sijal v vsej svoji jarkosti najlepši spomladanski dan, solnce je lilo skozi odprta okna v polnih žarkih, kos je neprenehoma pel na vrtu pri hiši svojo snubno pesem! Le s težavo sem se premagoval, zatiral v sebi jok, ki mi je silil v grlo in odgovarjal bolniku, ki je popraševal še po Župančiču, Cankarju, Kraigherju in njegovem romanu. Na smrt ni mislil! »Samo da se iznebim tega katarja, pa bo dobro, sicer sem pa že sedaj boljši!« Par ur nato je pa umrl, in sicer tako lahke, mirne smrti, kakršne bi si želel i sam sebi. Morda je menil, da zopet samo malo zadremlje. Resnično: smrt je strašna le tistim, ki ostanejo!

Pri pogrebu me ni bilo. Odpeljal sem se v Dalmacijo, nadejaje se, da mi bivanje v tujini, v tujih razmerah in sredi nepoznanih ljudi, nekoliko pripomore, da lažje pozabim na ta žalostni dogodek, ki me je tako pretresel in potrl kakor že dolgo ne nobeden. Lepa in pietetna notica, ki jo je prinesel praški »Čas« o pokojniku in na katero me je opozoril Čeh realist, ki sem se ž njim seznanil v »pensionu«, mi je iznova oživil spomin na bridko izgubo. Vrnivši

se v domovino, sem zvedel o nekaki polemiki med »Slovincem« in »Slov. Narodom« glede pokojnikovega verskega prepričanja v zadnjem času. Menim, da lahko izrečem svojo sodbo o Dermotovem verskem prepričanju v letih, ko je bil še v polni posesti svojih duševnih in telesnih sil. Razgovarjala in mučila sva se oba z verskim vprašanjem tolikokrat, da svoji sodbi lahko pripisujem utemeljenost in upravičenost.

Človek, ki ga je neutešno hrepenenje po resnici in pravici in neutrudno iskanje in preiskovanje vzroka vsakemu pojavu naravnim potem privedlo preko realizma v socializem, tak človek ni mogel ostati indiferenten in ravnodušen tudi napram največjemu vprašanju, ki vznemirja človeštvo, odkar eksistira kot tako. Postavi se glede večnosti in neskončnosti na kakršnokoli stališče, razreši si to uganko po šabloni ali po svoje, pečati se ž njo moraš, ne da ti miru, ker so trenutki in položaji, ko se ji ne ubraniš. Tihe, dolge noči brez spanja vedo o tem največ... Tako se je godilo tudi Dermoti. Je-li se je zadnji čas zavedno brez zunanjega vpliva, slušajoč samo glas svojega prepričanja nagibal k pozitivni veri ali celo določeni konfesiji, kdo more to truditi z absolutno gotovostjo? Na drugi strani, pa: Kdo ve, kaj se godi v notranjosti človeka, ki je že odpravljen na pot iz tega življenja, četudi sam morda tega ne sluti!

Seznanil sem se z Dermoto že v Pragi, jeseni leta 1896. Ker sem kmalu potem, spomladi l. 1897. odšel v domovino, ni moglo priti med nama do ožjih stikov, vendar se mi je mirni in trezni mladenič že takrat zelo prikupil. Zbližala sva se potem v Ljubljani nele s posredovanjem najinih skupnih osebnih znancev in znank, ampak posebno pod vplivom češkega realizma, ki sem se ga bil jaz, kakor tudi Dermota, Lončar, Ferfolja, A. Kristan in dr. nabrali iz Masarykovih predavanj in spisov, in ki smo ga v mladostni gorečnosti poskušali zanesti tudi na Slovensko, zlasti med mladino. Sklicali smo bili nekaj shodov, prvi se je vršil v Narodnem Domu v Ljubljani ravno na isti dan kakor drugi slov. katoliški shod. Med udeležniki je bil tudi Župančič, Prijatelj, Ferjančič, Žirovnik, Regali, gospa Dolinarjev in nekaj gospodičen: Pečetova, Maša Drenikova, Mila Vdovičeva. Izdali smo tudi — Dermota je takrat služil kot enoletni prostovoljec v Celovcu — znano brošuro »Kaj hočemo«, ki je provzročila med mladino precej gibanja in vrenja. Vse to, zlasti pa pozneje od Abditusa in Linhartarja ustanovljeni »Naši Zapiski« so spravili celo vrsto mladih ljudi v ožji krog in prijateljsko razmerje — in v resnici lepi časi

so nam bili takrak v Ljubljani: Skupni izleti in večeri, zlasti v Unionski kleti, kjer se nam je večkrat pridružil starina, zgovoren, mladostno živahni in za vsak napredek še vedno dovzetni Vatroslav Holz mi pač ostanejo v najlepšem spominu do konca življenja.

Brošura, zlasti pa »Naši Zapiski« starinom niso bili nič kaj po všeči. Naravno, saj so jih napadali i kot politike i kot kulturne delavce. »Prešernova številka«, izdana ob priliki odkritja spomenika, je bila naravnost izzivalen protest »Slovenske Moderne«. Danes, ko sodim mirneje in sem vsled zrelejših let ter daljšega bivanja sredi slovenske mizerije bolj nagnjen h kompromisom, priznavam, da se je v absolutnem uvaževanju razmer včasih komu kaj očitalo tudi po krivici; toda je že tako: mladina je v svoji impetuoznosti včasih krivična napram starim, ti pa so v svojem konservativizmu in samoljubnosti nasproti mladini skoro vselej nepravilni. O »Naših Zapiskih« in o odločilnem vplivu, ki ga je imel Dermota na njihovo smer kakor tudi o njegovem nastopanju v javnem življenju, ne nameravam obširneje razpravljati, ker brez dvoma izpregovori o tem kdo drugi, ki je bolj poklican v to. Saj jaz pišem samo osebne spomine.

Še skoro bolj nego ljudje naju je zblížala narava. Minila je malokatera nedelja, da bi ne bila mahnila kam iz mesta. Izogibala sva se pa krajev, kjer tolpe preglasnih, često razgrajajočih nedeljskih turistov človeku pokvarijo ves tisti intimni užitek, ki ga nudi narava svojemu pravemu prijatelju. Oddaljeni kraji s svojimi obširnimi, dremajočimi gozdovi so naju mikali najbolj — pravih planinskih tur sva napravila skupno le malo. Divji »Pekel« pri Borovnici naju je zvalil večkrat, preplezala sva ga menda prva, razen domačih pastirjev, vsega od prvih slapov do zadnjega, najbolj veličastnega. Tej lepi, samotni soteski sem ostal zvest obiskovalec in ne mine leto, da ne bi večkrat počival in sanjaril ob gorenjem slapu. Tudi lepo Rakitniško planoto sva obiskala in odljudne kraje noter do Cerknice. Žalostna gora, Krim, Vrh sv. Treh kraljev, gozdovi okoli Planine so videli samotna turista, ki včasih vso pot nista izpregovorila, uživajoča vsak zase neizrazno tajinstveno lepoto narave. Šele, ko sva dospela na kraj, kjer sva nameravla počivati, se nama je razvezal jezik; toda govorila nisva samo o turah ali o tem, kar sva imela v nahrbtniku s seboj! Tudi zato mi je bil tako ljub spremljevalec, ki ga sedaj bridko pogrešam. Lepoto selške doline in gora, ki jo obdajajo, sem spoznal šele v njegovi družbi in pod njegovim vodstvom. In kako rad me je zvalil tja, saj je bil tamošnji rojak! Poznal je vsak vrh, vsako

»grapo«, človeka je pa zlasti v gorenji dolini skoro vsakega ogorčil kot znanca. Da li se Abditus in Jaklič še spominjata, kako smo nekoč po zimi, zdi se mi, da na Svečnico, že v mraku lezli po strmih, zmrzlih poti v Dražgoše na veselico »Bralnega društva«! Dermota, ki je bil že gori, ni hotel verjeti svojim očem, ko nas je zagledal. Povabil nas je bil v šali — mi smo mu pa dokazali, da se ne ustrašimo vsake malenkosti. No, dobro smo se zabavali tam gori, drugi dan smo pa v Železnikih uganjali visoko politiko, seveda le med seboj in delali naklepe, kako bi dobili v svoje roke neki slov. tednik, ki si je takrat ravno iskal novega lastnika. V »grapi« za Železniki mi je, neverjetnemu Tomažu, tudi dokazal, da zna postrvi loviti z rokami. — Nepozaben mi je zimski izlet k zamrzlemu Peričniku. Prejšnji dan je bil planinski ples v Ljubljani. Nisva se ga udeležila, ker sva si hotela privoščiti lepši, čistejši užitek. Ves jutranji vlak, ki vozi na Gorenjsko, je bil poln živahnih »planincev«. Na vsaki postaji jih je izstopila četica prepevaje in vriskaje. V Kranju so se celo razvrstili v sprevod in njim na čelu s harmoniko sedaj tudi že pokojni dr. Josip Kušar, nekdanji Dermotov šef. Smejala sva se in bila vesela veselih ljudi — zavidala jih pa nisva. Obetala sva si kaj boljšega. In res sva videla čudo: grmeči slap je obstrmel v ogromno, ledeno zagrinjalo, ki je viselo tiho in nepremično raz skalo skoro po vsej njeni širini, iskreč in izpreminjajoč se v jarkem zimskem solncu. Tako sva bila vesela tega redkega prizora ter zadovoljna sama s seboj, da sva pri Šmercu pila kaj boljšega in več nego sicer.

In izlet na Dolenjsko in Gorjance, ko je Dermota prvokrat spoznal in občutil čudovito poezijo vinorodnih krajev! Borne podgorske vasice ob cesti ga seveda niso mogle posebno navdušiti in marsikako zabavljico je izpustil nanje, on ponosni Gorenjec, rodom iz precej imovitih krajev. Ali že popoldne sredi vinogradov na hribčku za Belo Cerkvijo je začutil nekaj novega. In kaj šele zvečer pri Majzljju! Pod brajdo sva sedela, Majzelj nama je nosil po dobri večerji vina naravnost iz soda, da je kar iskre še metalo iz sebe, ozračje je bilo po dolensko blago in krotko, luna je sijala na vedrem nebu in naju obsipavala s svojim srebrom skozi gosto listje, nedaleč na vasi so peli fantje, zgovorni Majzelj nama je pripovedoval v svojem prijetnem dolenskem dialektu zabavne dogodbe — vse to je prevzelo Dermoto, dolgo se ni dal spraviti spat in takrat se mu je porodila želja, da bi šel enkrat z menoj v Belo Krajino na trgategv. Žalibog, da ni prišlo do tega, kajti vsako jesen naju je kaj zadržalo. Ali govorila sva o tem še na njegovi smrtni postelji! Rahel nasmeh mu je preletel blede, tresoče se

ustnice, ko sem mu omenil, da v par dneh steče Belokrajinska železnica, in da se nama letošnjo jesen menda vendar izpolni želja. Govoril sem, česar sam sebi nisem mogel verovati!

Gorjanci, domovina Trdinovih bajk, so mu imponirali zlasti s svojimi bukovimi gozdovi. Takih bukev, to je priznal, ni na Gorenjskem. Trdinove bajke je prebiral s slastjo kakor jaz, zato je poznal že prej po imenu vse tiste kraje: studenec Gosposki, Krvavi kamen, cerkev sv. Miklavža, Jezera, kopice mravljišč itd. itd. Oko se mu je isknilo, ko je vse to videl, in tudi razglede na prelepo Krško dolino ni mogel prehvaliti. Če me še kedaj noga zanese na Gorjance, me gotovo oblijejo solze ob spominu na tiste dni. Nameravala sva skupaj tudi v Galicijo, zlasti na Tatre. Toda šel sem sam l. 1905., on pa je moral v Prago, da se končno reši skrbi zaradi zadnjega rigoroza. Menila sva se sicer še potem, da pojdeva pozneje posetit prijatelja Magiero v Krakovu in pogledat zanimivo Zakopanje na vznožju Tater, ali dvomim, da bi se nama bila uresničila tudi ta namera. Bolezen, ki naju je popadla po vrsti: ujeja jeseni l. 1907., mene spomladi l. 1908. nama je pobrala zadnje ostanke mladostne podjetnosti. Izpremenila sva se oba; potem ko sva prebila krizo in se telesno zopet opomogla — prejšnja nisva bila več. Nekaj bolezen, nekaj razni neprijetni dogodki, pri Dermoti še skrb za existenco, vse to naju je zresnilo — no in leta, leta! Ko se je bil stalno ustanovil v Gorici, glavno zaradi tamošnjega blagega podnebja, sem ga večkrat obiskal. Hodila sva po lepi Goriški okolici, tudi na Brdih sva bila — meseca maja ko je vse v cvetju! — ali, vsaj jaz sem imel ta občutek, to sta bila dva druga človeka. Niti močni »bric« naju ni mogel pripraviti v tisto razpoloženje, kakšno se je naju polastilo, kedar sva šla v prejšnjih časih kam. Zaključila sva dan navadno, menda celo vselej, pri Fonu v Solkanu. In meni je bilo žal za nekdanjimi lepimi časi, nezadovoljen in nekako prazen sem se vračal vsakrat v Ljubljano. No, morda sem tu preveč subjektiven, in se je morda zgodila izprememba samo v meni; saj čutim čimdalje bolj in bolestneje, da bo, kar mi je bil Dermota v l. 1902.—1907., mi ne more biti nihče več. Prileten samec postaja čudak, pa dolži druge ljudi, da niso več takšni, kakor so bili. Stara resnica, ki jo pa mora skusiti vsak sam na sebi!

Par besed še o najinem prijateljskem razmerju. Rada sva se imela. Ko bi bilo treba, se nobeden ne bi bil ustrašil žrtve za drugega, zaupno sva se pogovarjala o marsikaki stvari, tudi o osebnih zadevah — ali v gotovi oddaljenosti sva si le ostala! Svojih

misli in čuvstev tam izza najzadnje gube človeških možganov si misva nikdar razodela, vsaj direktno, z besedo ne. Menda je bilo to v naturi obeh.

Zbadljiv, včasih celo robot proti drugim, zlasti slov. filistra ni mogel trpeti, je bil napram meni obziren, uvaževal me je kot starejšega, dasi sem se mu delal popolnoma vrstnika, in nekatero besedo, ki sem jo izustil, si je vzel k srcu, četudi morda ni bila niti izrečena s kakim posebnim namenom in niti ni bila izvirno moja last. »Tak se zažene, se pozneje vstavi mladenič« sem mu nekoč citiral, ko je nekaj omahoval, in večkrat mi je pozneje priznal, kako je to takrat »zalezlo«. Nekako obvezanega napram meni se je čutil zlasti vsled nekega zame precej neprijetnega dogodka iz l. 1905. za časa, ko smo se borili in manifestirali za splošno in enako volilno pravico. Ker ga je indirektno zakrivil Dermota, seveda nehote in v preveliki zaupnosti do ljudi, ki prodajajo v svojih spisih svobodomiselnost na cente, mi je skušal s še tesnejšim prijateljstvom oprati svojo »krivdo«. Jaz mu seveda nihi z besedico nisem nikdar ničesar očital zaradi tega — no ta moja afera in drugi dogodki v tisti za slov. svobodomiselnost in demokratizem preznačilni dobi so bili dobra šola za naju in za najine somišljenike. Posledica tega je bila, da smo vsi tako zvani slov. realisti tudi oficielno prestopili v socialno-demokratsko stranko, uvidevši, da se realizem med slov. inteligenco ne da udomačiti. Odšli smo tja, kamor nam je bilo najbližje.

Morda bi bilo prav, ko bi omenil še marsikaj in ko bi priobčil javnosti spomin še na kakšen dogodek iz Dermotovega življenja. Toda priznati moram, da tako težko še nisem nikdar pisal in da še nikoli nisem imel tako zavestnega občutka kako medel odsev tega, kar sem hotel, je to, kar sem povedal. Zato mi pa tem živeje ostane v spominu Dermota in vse, kar je ž njim v zvezi, v dolgih nočeh brez spanja. Takrat se pogovarjam ž njim!

DR. JOSIP FERFOLJA, TRST:

In sedaj sem tudi jaz na vrsti, da se poslovim od Tebe, dragi Tone! Veliko spominov se je nabralo v teh petnajstih letih, odkar sva se poznala. Vsega ni mogoče povedati, komaj majhen del tistega življenja, ki sva ga preživela skupaj v veselih, resnih in žalostnih časih.

Bilo je v jeseni l. 1899., ko sva s tovarišem Hlačo vstopila v češko akademično društvo »Slavija«, ki je bilo središče čeških naprednih, v opoziciji stoječih dijakov, po večini realističnega, Masarykovega, in socialističnega mišljenja. In tam sva našla tudi Tebe, Lončarja, Jelovška, Zofko Kvedrovo in druge.

Midva s Hlačo sva bila prvoletnika in sva najpoprej prišla v jugoslovansko akademično društvo »Šumadija«. Tam so bili vsi ostali slovenski tovariši (vsega skupaj nas je bilo takrat v Pragi kakih dvanajst), med tem ko sta bila Dermota in Lončar v opoziciji, v »Slaviji«, oba že realista.

»Šumadija« nas je uvedla v tisto veselo, brezskrbno študentsko življenje, seznanila nas je s češkim narodnjaškim svetom, a v »Slaviji« smo se spaznavali v češkimi realisti in socialisti. Takrat je ime profesorja Masaryka delilo češko dijaštvo v dve stranki. Večina, to je mladočeški, staročeški, klerikalni, narodno-radikalni, državno-pravno-napredni, narodno-socialni dijaki so bili proti, a v manjšini stoječi realistični in socialistični dijaki so bili za Masaryka. Takrat je namreč Masaryk napravil velik narodni greh s tem, da se je potegnil za žida Hilsnerja in zahteval revizijo njegovega procesa, odločno pobijajoč predsodke o židovskem ritualnem umoru, kojega so dolžili ravno Hilsnerja. Radi tega nastopa so nastale velike rabuke na univerzi, Masaryk je moral začasno prekiniti svoja predavanja in predavati izven univerze in tako je prišel predavat tudi v »Slavijo«. In od takrat smo se oklenili Masaryka in hodili za njim, kakor za apostolom. Masaryk nam je bil personificirana resnica in poštenost. Brezobzirno je razkrival laži družabnega življenja, razkrinkoval lažljivo narodnjaštvo, zahteval pošteno, odkrito politiko v narodu, v razmerju z drugimi narodi in z vlado, a ravno tako pošteno, odkrito mišljenje in delovanje v zasebnem življenju. Nastopil je posebno proti spolni razbrzdanosti dijaškega življenja in zagovarjal z znanstvenega stališča strogo enoženstvo in enomoštvo za vsakogar. In ko je kakor s secirnim nožem odpiral najskrivnejše kotičke človeške duše, ko je vsakdo videl pred seboj svojo dušo nago, tedaj se je moralo v naših srcih poroditi neomejeno zaupanje in spoštovanje do moža, ki nam je povedal to, česar si sami nismo upali povedati, in odkril to, kar smo sami pred seboj skrbno zakrivali.

Masaryk nas je ne le pritegnil v svoj krog, ampak nas je tudi združil v neločljivo prijateljstvo. Po Masaryku smo tudi spoznavali socializem. Saj se je Masarykov realizem kril praktično s socializmom, le da ni priznaval njegove znanstvene podlage,

Marxovega historičnega materializma, in da je svoje delovanje namenil bolj slojem, stoječim nad proletariatom. Masaryk je skušal vzbuditi zanimanje za socialno delo in socialno mišljenje v prvi vrsti med inteligenco, a je ob enem praktično zagovarjal in tudi znanstveno utemeljeval v knjigah, brošurah in na shodih vse delavske težnje po zboljšanju gospodarskega in socialnega položaja. Socialistično, organizirano delavstvo je Masaryka na svojih shodih aklamiralo ravno tako kot svojega govornika.

Prešinjeni s češkim realizmom, smo hoteli uvesti podobno smer tudi pri nas na Slovenskem. O počitnicah l. 1900. smo imeli sestanek v »Narodnem Domu« v Ljubljani. Predsedoval je prijatelj Schweiger, takrat že v praktični službi v domovini, ki se je kot dijak v Pragi že prej seznanil z realizmom. Referati so bili trije: o gospodarsko-socialnem vprašanju sta poročala pokojni Dermota in Anton Kristan, o kulturnem Lončar in o političnem pisec teh spominov. Poročilo o tem shodu se je objavilo v posebni brošuri kot poslanici slovenski mladini. Ta zelena brošurica je vzbudila mnogo zle krvi med tovariši in občinstvom drugega mišljenja.

Iz realizma smo polagoma vsi realisti našli svojo pot v socializem ali bolje rečeno v socialistično stranko. Prišlo je to samo od sebe; vsak za-se, brez kakega dogovora, kar naenkrat smo se videli v stranki in niti se nismo potem vprašali, kako in zakaj. Le s pokojnim Tonetom sva si enkrat preje pisala o tej stvari in sicer je imel skoro istočasno vsak za-se svoj sklep gotov.

Rajniki Dermota je užil malo dobrega v življenju. Na univerzi je trpel pomanjkanje in je mogoče, da je to vplivalo na njegovo konstitucijo, da ni mogel v poznejših letih, ko ga je leta 1907. in 1908. potrla huda bolezen, nikdar več okrevati popolnoma. Na univerzi se mu še ni poznala nobena bolezen, četudi je bil že vedno koščten in suh. Mislili smo njegovi prijatelji, da ga bo vojaško leto 1901.-1902. potrla, toda prebil je to leto naravnost izborna. Na univerzi bi se bilo Dermoti mogoče godilo bolje, če bi se bil kaj več potegoval za podpore kakor smo se drugi. Bil je za to preponosen ter je rejši trpel. Posamezniki so ga tu pa tam kaj podpirali, toda prosit ni hodil rad nobenega. Večino dohodkov si je sam prislužil s pisateljvanjem. In če je imel kakšen denar, ki ga ni ravno nujno rabil za življenje, si je nakupil rajši knjige nego bi si bil privoščil kako veselje. Sploh rajniki Dermota ni bil nikoli dovzetan za ono razposajeno-veselo dijaško življenje, in sicer že nekoliko radi

svojeja bolj resnega temperamenta, a še več vsled vpliva Masarykovih nauk. V poznejših letih sva o tem govorila večkrat zaupno in prihajala do spoznanja, da je Masaryk v tem oziru pretiraval. Rajnki mi je včasih potožil o zgubljeni mladosti, ki mu je potekla brez veselja in brez sreče. Vesel je znal biti rajnki Dermota le v ožjem krogu svojih intimnih prijateljev, kakor na univerzi, tako v poznejših letih.

Mene in mojo rodbino je hodil zadnja leta, ko se je bil nastanil v Gorici, obiskoval s prijateljem Schweigerjem posebno o božičnih praznikih in tu smo preživeli marsikatero tiho-veselo in srečno uro.

V februarju letošnjega leta je še bil pri nas in takrat smo šli skupno na planinski ples; bil je razposajeno-dobre volje. V marcu sem bil pri njem v Gorici in sem ga našel v postelji. Navaden katar, je dejal, in tudi jaz nisem polagal važnosti na to. Pozneje nam je še pisal prav prisrčno in veselo pismo iz postelje. Bilo mu je že nekoliko bolje in je vstajal in hodil. Vendar se ni mogel nikoli odločiti za kak sanatorij. In to je bila njegova poguba. Stara rana se mu je med tem odprla in potem je pritisnila hitra sušica in ni bilo več pomoči. A ubogi Tone je le upal do zadnjega, da ozdravi.

V aprilu mi je rajnki pisal zadnjo karto, kjer je omenjal svojo bolezen. Proti koncu aprila smo slišali praviti, da se mu je močno poslabšalo, a vendar še nismo izgubili upanja. In tako je prišel prvi maj, ko sva ga obiskala z ženo. Bil je sam pri kosilu in nama je prišel sam odpirat. Ko sva ga zagledala, nisva mogla izpregovoriti besede; saj je stal pred nama že okostnjak, vedela sva takoj, da so mu dnevi štetí. Revez je bil še vedno v dobri nadi, da ozdravi in da pojde še v sanatorij in midva sva ga morala le še potrjati v njegovih mislih. Govoril je le z največjo težavo in sunkoma, sopel strašno težko in venomer pljuval. Na mizi je imel vse polno zdravil in kosilo. Stregel si je sam in tako se nama je zdelo, da je še vedno oni revni študent iz Prage, ki ni imel nikoli druge postrežbe, kakor kako sitno »kvartyrsko«. Postrežnica je hodila dopoldne in opoldne prinašala kosilo, popoldne pa je prihajala njegova zaročenka, ki se je mislil poročiti z njo v letošnjem majniku. Mati je bila o Veliki noči pri njem kakih 14 dni, potem je odšla. Po njegovo sestro-usmiljenko v Ljubljani so pisali, ali ni smela priti, ker menda ni v Gorici njenega reda. Odšla sva z ženo, ker se nisva mogla več premagovati.

Tretji dan sva se sešla s prijateljem Schweigerjem ob Tone-tovi postelji. Žene nisem hotel vzeti s seboj, ker sem računal z naj-hujšim. Bila je prva majnikova nedelja, krasen solnčni dan v spomladi, takšen, kakoršnega zahteva Gorica, ko se hoče veseliti, smejeti, vriskati in plesati. Ob tistih dnevih ne pozna Gorica žalosti, vse vré in kipí, živo življenje polje v naravi in povsod sami vedri, veseli obrazi. In takega dne je umiral in umrl Der-mota.

Dopoldne nismo niti vedeli, da pride do katastrofe še istega dne. Okoli ene popoldne je bil popolnoma pri zavesti. Naslonjen na vzglavju se je pogovarjal z nami, kakor da bi imel le navaden katar, kar je trdil do zadnjega. Še ta katar izplujem, je dejal, potem bo pa dobro. Optimist do zadnjega. Govorili smo vse mo-goče stvari: o pisarni, politiki, literaturi; zanimal se je za novice v Trstu in Ljubljani. Vprašal sem ga tudi glede testamenta, če ima kaj narejenega. Saj res, pravi, če me zadene kaj človeškega, pa treba tudi to urediti. Ponudil sem mu papir in svinčnik, a je od-ložil, češ, da bo med kosilom sam skiciral posamezne točke.

Črez eno uro sva se s Schweigerjem zopet vrnila, a takrat je bilo že prepozno delati testament. Med kosilom se mu je nena-doma zelo poslabšalo. Bil je sicer popolnoma pri zavesti, a telesne moči so ga tako zapustile, da smo spoznali, da so mu ure štete.

Bili smo le štirje pri njem, njegova zaročenka, njena dobra prijateljica gdč. Pirjevčeva, Schweiger in jaz. Nekako svečano in mirno je bilo v sobi, vsak je naredil tiho svojo dolžnost, in bilo nam je vsem v olajšavo, da smo sami, brez onega vznemirjajočega hrupa, ki je navaden pri umirajočih.

Tone je bil prav do zadnjega pri zavesti in je tudi do zadnjega govoril. Nobena tožba ni prišla iz njegovih ust in zdi se tudi, da ni prav nič trpel. Okoli štirih popoldne si je želel dvakrat zapo-redoma mleka in ga je tudi zaužil. Zdelo se nam je, da leži slabo; zato sem ga hotel popraviti, a me je zavrnil z besedami: Oh, pusti, pusti! To so bile zadnje njegove besede. Na to sva ga obrnila skupaj z njegovo zaročenko, a v tem ga že ni bilo več. Izdihnil nama je v rokah. Ugasnil je kakor sveča, ki dogori, brez trpljenja, brez vsakršne krize, ob pol petih popoldne. Ob veli-častnosti smrti, ki je nismo pričakovali v tej obliki, smo stali nekaj trenutkov vsi štirje ob Tonetovi postelji nemi, začudeni, kakor da bi se bili hoteli vprašati, če je res umrl in če je mogoče tako umreti.....

In potem smo Te pokopali, dragi Tone! Šli smo za Teboj in Tvojim spominom, prijatelji od blizu in daleč. In še sedaj hodimo za Teboj, vsaj tisti, ki smo Ti bili najbližji in najdražji. In v naših spominih boš živel, dokler ne pojdemo tudi mi za Teboj!...

ANTON KRISTAN, Ljubljana:

Leta 1898., meseca septembra, sem prišel v Prago; tam sem se — ne vem že kako, menda v »Slaviji«, v tisti mali predsobici velike čitalnice, kjer so imeli svoje mesto jugoslovanski časopisi — seznanil s študentom, na zunaj precej okornim, ali zlatega srca — namreč s pokojnim I. Kunšičem, ki je obetal prav mnogo na slovenskem slovstvenem polju... Kunšič me je vodil po Pragi ter mi v daljše informacije priporočil svojega prijatelja Toneta Dermoto, ki pride menda po vojaškem letu iz Celovca zopet v Prago. Kunšič je konec septembra zapustil s težkim srcem zlato Prago in se odpeljal na Dunaj, kjer je mislil izpopolniti se v slovanskem seminarju v svoji stroki; bil je slavist. V Pragi je ostavil zaročenko, prijazno hčerko vseučiliškega prof. Choudonskega, znanega turista in prijatelja slovenskih dijakov. Dermota že ni več našel Kunšiča v Pragi; ko sem mu sporočil njegove pozdrave, mi je jedrnato opisal Kunšiča, s katerim sta bila res velika prijatelja. Komaj sva se poznala z Dermoto par dni, že ga najdem nekega jutra silovito potrtega in žalostnega. Brez govora mi pokaže telegram: Kunšič nevarno zbolel, obvesti Choudonske... Tekla sva na Smichov — profesor je jokal, drugi še bolj. S prvim vlakom se je odpeljal Dermota na Dunaj — nazaj je prišel po pogrebu... Nastali so žalostni dnevi za naju. Tone se je komaj premagoval, na Smichov je hodil tolažiti neizmerno bol, ali sam je trpel, da je težko povedati, kako. Bil sem samo opazovalec tega, premlad — da bi pojml vse to — ali zvestoba prijatelja do prijatelja me je tako prevzela, da sem se Dermote oklenil z vsem prijateljstvom, ki sem ga bil zmožen... Videl sem v Dermoti človeka malo besedij, ali več dejanja, ki je pomagal povsod, kjer je mogel.

Praga je bila za mladega Slovenca prezanimiva. Bilo je to par let po znanem procesu Omladine v Zagrebu — relegirani hrvaški dijaki so si izbrali Prago za svoje torišče. Okrog mladega, inteligentnega Čeha Hlaváčka so se zbirali Heimrl, Poljak, Radič

in drugi ter izdajali l. 1897. revijo »Hrvatska Misao«, 1898. »Novo Doba«, potem »Glas«. Vsako leto novo ime, ker vsaka revija je bila takoj prepovedana za Hrvatsko. Hlaváček je bil strasten realista, Masarykovec, ki je z vso svojo zgovornostjo priporočal v študij Masarykove knjige »Česká otázka«, »Jan Hus«, »Naše nunejši krize« itd. Masaryk je bil tedaj središče, okrog katerega se je zbiralo dijaštvo. Tudi Tone Dermota me je takoj opozoril nanj, ali — ne tako navdušeno kot pozneje Hlaváček. Dermota mi je pač opisal Masaryka po svoje, trezno in kolikor mogoče objektivno — dejal pa je: Za te, ki študiraš trgovske vede in narodno gospodarstvo — eto B r á f a, H o r á č k a, K a i z l a ;zdi se mi, da je tudi Tone bolj pazljivo študiral Bráfove članke in spise kot Masarykove, kot jurista ga je tudi nacionalna ekonomija bolj zanimala. Pisali smo v domovino v časopise, Tone Dermota si je takrat vzel »Slovenski List« za naš žurnal — pisali smo vanj on, Dragotin Lončar in jaz. Marsikakšna ojstra, ki je zagledala takrat v Slov. Listu beli dan, je bila izkuhana v Pragi v našem krogu. Dermota in Lončar sta sodelovala tudi pri »Novi Dobi« in »Glasu«.

Interesantno je, da me je na konsumna društva opozoril ravno Tone Dermota. V razgovorih, bodisi šetajoč po Pragi, bodisi v njegovi sobici, sem zvedel, da imajo v Železnikih kons. društvo, ki ga vodi neki Lotrič in ki se je ustanovilo po inicijativi dr. Kreka —; kadar pa je »Slov. Narod« (in takrat je bilo to trumf) spustil tirade zoper konsumna društva, se je Tone razljutil in udrihal po mazačih, ki niti ne vedo, kaj so res konsumna društva. In enkrat se je tako razmahnil, da je napisal lep članek za »Novo Dobo« (str. 301—305). Čital sem ga z velikim zanimanjem. Vzbudil mi je veselje, da preštudiram tudi to narodno-gospodarsko smer. Seve nisem mislil tedaj, da bo to moj življenjski poklic . . .

Nekako takrat je tudi izšla Masarykova »Otázka sociální« — Tone si jo je takoj nabavil in začele so se debate. Slovenski študent in — socialist, to se je nam zdelo smešno. Bili smo v tem oziru na Masarykovi strani, ki je pač poudarjal važnost socializma, ali zametal historični materializem, razredni boj itd . . .

Da smo hoteli reformirati slovensko javnost, se razume samo ob sebi. Sklenili smo l. 1899. oz. na spomlad l. 1900., da skličemo na jesen sestanek enako mislečih v Ljubljano. Referate smo prevzeli: Tone Dermota o političnem in socialnem našem stališču, Dragotin Lončar o filozofičnem, jaz o narodno-gospodarskem — še nekateri drugi — mislim Ferfolja — so imeli referate. V mojem stanovanju v Pragi smo se zbirali in kovali načrte. 12. sept. 1900.

se je tudi vršil sestanek v »Narodnem Domu« v Ljubljani. Najmarkantnejši referat je bil Lončarjev, ki smo ga izdali v brošuri »Kaj hočemo« pod naslovom »Naše stališče nasproti liberalizmu, klerikalizmu in socialni demokraciji«. Dejali smo tedaj:

»Filozofični temelj, na katerem sloni socialna demokracija, je materializem, tzv. historični materijalizem ki uči, da so gospodarske, proizvodjalne (produksijske) razmere najvažnejše, da one ustvarjajo zgodovino in da se filozofični, verski, pravniški itd. nazori zidajo le na gospodarskem temelju. Ideje ne dajejo nobene smeri, ker vplivajo vselej gospodarske razmere na postanek idej. Materializma ne vsprejemamo« itd.

»S tega stališča nimamo prav nobenega povoda, da bi nasprotovali zahtevam pravičnosti, in naj to zahteva kdorkoli in v imenu kakršnihkoli načel. In večina političnih in socialnih zahtev socialne demokracije je pravična, zato čutimo naravno moralno dolžnost, da jih po svojih močeh podpiramo...«

»Socialna demokracija je mednarodna, to je res, ker mednarodno je organizovan kapital, in boj proti mednarodnemu kapitalu mora biti mednarodn.«

»Danes vlada v marksizmu kriza... Majejo se filozofični temelji socialne demokracije...«

»Malo umevanja za socialno življenje kažejo nasprotniki socializma, ako upajo, da bo ta kriza koristila njih strankam...«

»Sedanja kriza je le poskušnja za socialno demokracijo, priznavamo, da težka in važna poskušnja. Gre zato, ali je mogoč v socialni demokraciji razvoj, meščanske stranke so pokazale, da niso zmožne razvoja in življenja. Ta kriza utegne imeti dalekosežne posledice. Ako se reši odkrito in znanstveno, bode prva posledica ta, da se oni inteligentni življi, ki delujejo doslej za napredek človeštva v socialnem duhu poleg socialne demokracije, ker se v tem ali onem temeljnem naziranju ne strinjajo čisto z njo, dasi jo sicer podpirajo, kjer jo morejo — da se ji ti življi potem brezdvomno pridružijo, da bo njih delovanje ne vsprejeto s socialno demokracijo, ampak identično. In tega si želimo, a tudi pričakujemo. (Glej »Kaj hočemo?« str. 27., 28., 29. in 30.)

Temu sestanku je sledil še drugi in sicer 1. jan. 1901. — Kmalu nato so izšli (julija 1902) »Naši Zapiski«. V prvi številki je že sotrudnikoval Lončar, v tretji Dermota... Njegov članek »Stari ali novi program« je splošno ugajal... Stavke za stavkom, kot bi jih

izklesal — citat, kot bi bil pribit. V četrti sem bil tudi že jaz med sotrudniki »Naših Zapiskov« — tako, da je bila zbrana večina referentov iz omenjenih sestankov okrog svobodne tribune »Naših Zapiskov«, ki je v prvi številki trikrat za seboj ponavljala »Kaj hočemo?« In tisti, ki so izdali brošuro »Kaj hočemo?« so se kmalu oglasili v smislu gori navedenega Lončarjevega referata.

Tone Dermota je bil izboren sotrudnik »N. Z.« Socialen demokrat še ni bil. Ko sem jaz vstopil aktivno v soc. dem. stranko, me je citirajoč »Materializma ne vsprejemamo...« okrcal s prijaznimi besedami v dolgem pismu... Kmalu pa je prišel tja — kjer sem bil jaz — tudi on. Vrnil sem mu, ko sem zvedel o njegovem vstopu v stranko, milo za drago. Citiral sem Lončarjev referat. Obiskal sem ga iz Idrije v dr. Kušarjevi pisarni v Ljubljani (poleg realke) in smejala sva se takrat, da je prišel tudi pokojni Kušar iz druge sobe, češ, kaj pa je — ali je že socialistična družba ustvarjena — in smejala se je blagi mož z nama vred, ko sva mu povedala, kaj in kako...

V »Naših Zapiskih« je izšla tudi njegova mojstrsko pisana študija »O zadružništvu«, ki jo je treba ponatisniti, v dokaz, kako je pokojni Tone Dermota razumel gospodarske tendence naše dobe. In da ga ni kruta bolezen morila dolga leta sem, kaj bi še vse prišlo izpod njegovega peresa. Bolan pa — in bolehal je skoro deset let — ?! čuditi se je, da je toliko delal in storil.

Meni so vedno pred očmi njegove besede o organizaciji konzumentov:

»Naglašati pa je treba veliki gospodarski in vzgojevalni pomen konsumnih društev. Jasno je vsakemu, kaj pomenja za gospodarstvo posameznika, če si je tako uredi, da more vse izdatke plačevati sproti; tak posameznik varčuje in štedi in gospodari in koncem leta dobi pregled, koliko pravzaprav konsumira tekóm take periode in si konsumpcijo lažje in boljše uredi. — Potem je gospodarski pomen ta, da konsument dobiva dobro blago po ceni, da si torej zviša svoj standard of life. In ravno tu je oni moment, ki povzroča, da so konsumna društva podlaga zadružni organizaciji nižjih, revnejših slojev: ker ni treba visokih deležev in se lahko vplačujejo v majhnih doneskih, se omogoči širšim krogom zadružna, gospodarska organizacija.« (»Naši Zapiski«, I. str. 83.)

Jaz sem postal zadrugar, konsumar — Tone Dermota me je često dražil s tem, pa tudi stvarno sva razpravljala ta tema, kadar sva skupaj prišla — ker ta tema mu je bila zelo pri srcu. Žal, da

sva prišla le redko kedaj skupaj. On je bil v Kranju in Ljubljani, potem bolan v Opatiji, jaz v Idriji.

Leta 1908. sem prišel v Ljubljano. »Naši Zapiski« so leta 1907. zaspali in nehali izhajati. Finančne težave, bolezen Dermotova in pa odhod dr. Lončarja v Idrijo — vse to je vplivalo, da so »N. Z.« prenehali. S prijateljem K. Š. sva v kavarni Evropi na jesen leta 1908. zasnovala načrt, da se »Naši Zapiski« ožive. Zbrala sva konsorcij ki naj izdaja zopet »Naše Zapiske« — za izdajatelja sem bil jaz, Toneta Dermoto smo pa izbrali za glavnega urednika. Celo honorar smo mu obljubili, dali pa ne... Tone je tudi napisal za prvo številko lep, navdušen uvodnik »Na pot«, ki ga je zaključil z besedami:

»Tako se nam dozdeva, da je problem, pokazati svetu, domačemu in tujemu, s l o v e n s k i tip socializma, vreden mladih, kvišku stremečih ljudij! In v to ime so nam dobrodošle vse mlade duše, ki se jim hoče svobode in življenja tudi na Slovenskem.«

Po dveh letih so šli »Naši Zapiski« radi tiskarne v Gorico — dr. Dermota jih je še nekaj časa urejeval, ali bolezen ga je čim dalje bolj morila, tako da je na začudenje vseh odložil uredništvo... Zamerili so mu mnogi, ki niso vedeli, da je bolan človek včasih čuden...

Letos spomladi sva še sedela pri Fonu na Solkanski cesti, poleg naju zaročenka njegova. Bili smo razposajeni. Na poti proti domu sem ga vprašal: Zakaj se ne oženiš? — Pogledal me je resno kot bi mi hotel pogledati v najbolj skrito notranjost in dejal je počasi:

Veš, ko dobim zagotovilo, da bom boljši — čutim se slabega — potem koj, rad...

Obrnil sem se stran... Tisto noč nisem dolgo zaspal... Za Kunšičem je oči izjokala zaročenka, in ali tebe, Tone, čaka ista usoda?

Telegram v ponedeljek 4. maja me je pretresel — Toneta ni več med živimi, mi je naznanjal prijatelj dr. Ferfolja... List za listom... Kunšič, Dermota — kdo bo tretji?

*

Roman »Z a p r a v d o u« je imel doma v prevodu 15 let. Pomudil ga je enemu ali drugemu, pa nikjer ni našel usmiljenja. »Slov. Matica« ga je odklonila z motivacijo, da ji ne ugaja. — Lani sem v Dermotovi pisarni videl kup zvezanih rokopisov. »Kaj je to?« — Laichterjev roman »Za resnico«. — Kmalu sem

ga pregovoril, da izroči roman za dnevnik »Zarjo«. Kar s seboj sem ga odnesel. In res je zagledalo Dermotovo delo beli dan. Vem, da je bil vesel, da vsaj v dneh bednega dijaškega življenja ni predstavljal zastonj.

V roman »Za pravdou« je bil Dermota zaljubljen. Ne toliko v roman kot tak, pa č p a v t e n d e n c o. Zato se je tudi lotil predstavljanja. — Sploh je Tone Dermota mnogo predstavljal, v mlajših letih spise Gabrijele Preissove, s katero je bil dober znanec, pozneje pa feljtone in pesmi I. S. Macharja. Mnogo bo še v njegovi zapuščini v rokopisih.

*

Še en spomin iz razposajenih mladeniških let. — Neke sobote zvečer greva z Dermoto in še z drugimi na sestanek študentov v Tumovi kavarni v Pragi. Bilo je veselo. Predsedoval je sestanku neki Štajerec. Govorili so mnogi govorniki, navdušeno, narodno, radikalno... Glavni predmet: ali naj nosijo dijaki trakove in čepice v počitnicah in s tem budijo narod... Midva z Dermoto — sedanja moja žena je bila tudi zraven — sva se tisti večer nasmejala... Dovtipi so sršeli. Seve so bili aranžerji hudi na naše omizje, posebno na naju. Predsednik (Štajerec) je govoril zelo slabo slovensko — včasih je bil presmešen. Ko je pa končujê shod izrekel stavek: »Sedaj je pa seja »s k l j u č e n a«, — smo se zakrohotali in jaz sem vskliknil: Živel sključeni predsednik in sključena slovenščina! — Potem smo odšli v buku in hrušču.

Drugi dan, ko sem snažil — bil sem takrat vojak — gumba za popoldansko parado, prideta v moje stanovanje dva gospoda. Srb in Bolgar, v visokih cilindrih in se mi predstavita kot sekundanta žaljenega »sključenega« predsednika. Seve sem sprejel oba prijazno ter jima naznanil, da prideta popoldan ob 5. uri moja sekundanta v Tumovo kavarno. Nato sem se podal k Tonetu Dermoti in mu razložil svoje težnje. Tone je vzel kazenski zakonik, nekaj pregledoval in dejal: Prav, prevzamem častno mesto Tvojega sekundanta, samo še drugega morava dobiti. Šla sva v Albrechtske kasarne, kjer sva dobila še J a n k a Ž i r o v n i k a, ki je seve rade volje prevzel častni posel za sotovariša istega polka.

Zvečer smo se pa smejali, ko je Janko Žirovnik pravil, kako je Tone Dermota §§ kaz. zakona ubogima nasprotnima sekundantoma traktiral — konec konca se je ves »špas« končal mirno za me. Tonetu pa je to prineslo še sedem ali osem novih pozivov na

dvoboj, ki jih je — brez ozira na svoje rezervno kadetstvo — odklanjal s prezirnim nasmehom. Njegova gospodinja mi je pravila: »Samej souboj — ubohej Tone, co mysleji — takovej hodnej člověk a ubijet...« To smo se nasmejali... Med jugoslóvansko mladino je tedaj cvetelo dvobojevanje, češ — to je viteško... Na Dermoto so zato gledali z vrha, češ — plebejec...

Bil je znamenit dečko, zlata duša! Demokrat v pravem pomenu besede.

DR. V. JELOVŠEK, Zagreb:

Jučer ga pokopaše u Gorici. Nad njegovim grobom nadvija se ono toplo, vedro, modro nebo našega juga, koje je tako volio, pod kojim se nadao naći okrepe svom slabom, porušenom tijelu. Izdahnuo je u gradu svog tihog, neumornog rada, u gradu, o kome mi s ponosom i zadovoljstvom pričao, da se preporadja u slovenskom duhu.

Njegova nas je smrt iznenadila; bili smo se uljuljali u varavu nadu, da je sretno svladao svoju podmuklu boljeticu, koja ga je već od djačkih vremena izjedala. U najljepšem naponu svog rada, kad je stao na svoje noge i osnovao svoju egzistenciju, morao se ukloniti. Kako je bio savjestan, neumoran i radin, za cijelo da ga je najviše pekla savjest u zadnjim trenucima, što odilazi za uvijek, a da još nije iskupio svoj dug prama svojoj domovini, prama svom malenom narodu, prama svim poniženim i patničkim dušama, koje je htio dići, prosvijetljiti, ojačati i usrećiti.

Jest, bio je savjestan, radin i značajan nada sve. Jedinštveni, izradjeni individualitet. Kao djak zauzimao je vidno mjesto među praškom jugoslavenskom omladinom devedesetih godina. Tih i skroman značaj — al čvrst i neumoljiv. Kao sin bogatog, tvrdoglavog slovenskog kmeta imao je poći u klerikat, da bude na radost očevu »gospodin«. Nije pošao. Raskrstio se s roditeljima, nije dobivao od kuće ni filira; ponosno je podnašao svoju djačku kuburu i bijedu. Milosrdne i slobodoumne slavenske duše zauzele su se za taj talenat, — i tako je u svom poklonjenom otrcanom ogrtaču išao k jednoj obitelji na objed, k drugoj na užinu; tu je dobio kakav prevod za skromni honorar, ondje mu je koje djačko društvo dalo malenu potporu... Ča za školarinu i za ispitne takse morao je otkidati od svojih ustiju, jer još uvijek nije imponirao svojim »starišima«... Al bio je vazda vedar i smiren. Nije se dao

smesti u svom vedrom, realnom optimizmu. Ta bio je med nama svima, koji smo bili odani učenici Masarykovi, za cijelo njegov najodaniji, najiskreniji i najdublji učenik — — pa kako da ne bude u svojoj duši sredjen, smiren i vedar? Znao je i predobro, kakve je patnje proživio njegov veliki učitelj, pa kako da zdvaja on, komu su već putevi uravnani? Snašao se sasma lijepo sa svojom sudbinom, stisnuo se uz svoj skromni krušac i vazda još našao koju krajcaru za kakvu zgodnu knjigu. Dašto — smoći potrebni kapital još i za bijelu kavu u kavani, bio je često nedohitni problem. Zasukanoj tvrdoglavosti svoga oca suprotstavio je željeznu ustrajnost i energiju svog karaktera: nije smalaksao, svršio je redovito svoje nauke i onda mirno, jedva zamjetljivim smiješkom stavio pred oca svoj doktorski diplom. Sam do njega nije ništa držao — al znao je, što će značiti njemu, onom tvrdem, neumoljivom slovenskom kmetu. I uspio je — t a d a je otac uvidio, da se i protiv njegove volje, i bez njegove pomoći može postati — čitav čovjek, dapače i gospodin. Ovo je bio trijumf naprednog mladog Slovenca nad tradicijama njegove ukočene, klerikalne domaje.

Ostao je vazda vjeran učenik svog velikog učitelja. Što je u Pragu naučio, to je radišno i konzekventno htio primijeniti kod kuće. Radio je tiho, no intenzivno i svestrano. Još kao djak izvješćivao je u slovenskim listovima o češkim književnim i javnim prilikama, a jednako u češkim časopisima o slovenskim odnosajima. Preveo je lijepo i glatko najljepši savremeni epos ženske sudbine, sudbine slavenske, skučene, svakidašnje žene, »Magdalenu« od Machara. Sudjelovao je živo i aktivno u realističkom pokretu naših mladih Jugoslavena, koji je značio odlučan slom sa starim tradicijama. Slovenci su taj realizam najkonzekventnije prihvatili i provadjali, a med njima je opet Dermota bio najizrazitiji njegov reprezentant. Kad se poslije počeo većma diferencirati pokrat mladih, te su jače istupili narodno-radikalni, nacionalistički elementi, sa više fraza nego li znanja i spremne, odalečio se on, potpuni i duboki nacionalista, sve više tim strujama i priklanjao se socijalističkim krugovima. U zajednici s još par prijatelja pokrenuo je kritičnu socijalističku smotru »Naši Zapisnik«, slobodnu socijalističku tribinu, bez stranačke i koterijske zasukanosti; bio je izvrstan urednik, te je svoj list znatno podigao. Držao je mnoga predavanja, osobito je znao uspješno i jasno govoriti širokim masama na selu. Mirno, sa svojim jedva zamjetljivim smiješkom, s kojom suhom no zgodno poentiranom doskočicom, znao se uhvatiti duše nepristupačnog slovenskog seljaka.

Znao ga je osvojiti — i taj mu se rad najvećma svidjao. Bio je iz naroda, s narodom svojim srastao, s njime je htio r a d i t i, raditi bez fraza i velikih gesta, da ga izvede iz one užasne tmine, u koju ga je Rim zarobio. U posljednje vrijeme, kad se kao odvjetnik nastanio u Gorici, u toj važnoj poziciji Slovenstva, koja je već danas žarište ozbiljne slovenske znanosti, u kojoj Slovenstvo ogromnim koracima napreduje — radio je osobito oko tog napredovanja. Za mog zadnjeg sastanka s njime, pred dvije godine, s ponosom mi je pričao o radu mladih Slovenaca u Gorici, prikazivao mi napredak slovenske misli, slovenske kulture — on, socijalista, al socijalista široke slavenske duše, tolerantne kulture, bez germanske ortodoksности, bez bečke megalomanije. Socijalista u najljepšem smislu riječi, tako socijalan u svom mišljenju i osjećanju, da je morao da bude i potpun, savršen, ubjedjeni nacionalista.

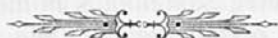
A nada sve: potpun karakter. Njegov karakter, njegova dukoba poštena moralnost išla je tako daleko, da se nije htio ni ženiti, jer je znao, kakva ga boljetica izjeda, i nije mogao uzeti na dušu grijeh, da upropasti još i drugo biće, da ga veže uza se i da ga onda jednoga dana mora da ostavi u svijetu sama... Jednostavan, tvrd, kao iz jednog komada isklesar — s v o j. Obelisk, koji ne zahvaća nedohitne visine, al koji poput poganskog monolita prkosi gromu, buri i oluji.

A pod hladnom misaonom površinom, pod tvrdim oklopom junačke karakternosti tinjalo je dobro, toplo, slavensko srce. U mnogim prigodama, kada smo znali lutati po praškoj okolici, često se znalo sramežljivo odati, tek neznatno, plaho — al osjećalo se snažno, toplo bilo. Imao je neobično mnogo smisla za slavensku psihu, za patnje i ljepote svog naroda. U svojoj je duši krio dragocjeno artistsičko shvaćanje. Na ulazu njegove kancelarije savijale se glicinije, dizale se juke i agave, verao se bršljan i mirisale tea-ruže. U svojim trim odajama pokazao mi je z dražesnim rumenilom na licu obilni namještaj; postelju, obični stol, jednu policu i tri stolca... Al na zidovima veselo su nas pozdravljala šarolika, krepka i vedra platna najboljih slovenskih slikara... Na stolu, uz kakvu nacionalno-ekonomsku studiju, uz debelu statistiku socijalnog osjeganja našla su se ponajbolja beletristična djela Čeha, Slovenaca, Hrvata. U svemu potpuni tip svoje generacije: svestran, radin, skroman, značajan i konzekventan. Još na smrtnoj postelji napisao je u ožujskim brojevima »Přehleda« lijepu i duboku studiju o »ilirizmu, novoilirizmu, jugoslavizmu i

Slovincima«. Usred rada, usred nada i mnogih osnova tiho je otišao. Tragika je malenih naroda, a posebice Slovenaca, da im najbolji ljudi ginu u naponu snage.

I mi Hrvati, njegovi sudrugovi u radu, njegovi iskreni prijatelji i štovatelji imademo razloga, da duboko žalimo za njim.

6. V. 1914.

DR. JAN MAGIERA, Krakow:

Leta 1364. je ustanovil kralj Kazimir Veliki v Krakovu vseučilišče imenovano: Studium Generale. Hotel je, da bi mu vzgajalo pravnike, katerih mu je bilo najbolj treba, ker je imel često obmejne prepire in pravne zadeve z redom Križarjev. Pet stoletij je preteklo tej šoli leta 1864. Pomembno stoletnico bi bilo treba praznovati z jubilejno narodno slavnostjo, toda neugodne politične razmere poljskega naroda po nesrečni zadnji poljski ustaji niso dovolile te slovesnosti. Tudi bi ne bile dovolile dostojno proslaviti ustanovitev najvišje poljske šole vlade držav, ki so raztrgale Poljsko, niti Rusija, niti Prusija z Avstrijo. Torej je bilo treba čakati za jubilej nove obletnice.

Leta 1400. je kralj Vladislav Jagiello z dragocenostmi svoje žene Jadvice in v smislu njene oporoke obnovil Kazimirjevo šolo, ki je propadla po smrti svojega ustanovitelja. Obnovljena akademija in pomnožena sedaj s teologičnim oddelkom ter gmotno podprta je dobila ime Jagiellonskega vseučilišča. Prenovljena Alma Mater je dospela l. 1900 do pol tisočletja svojega obstanka. To obletnico je praznoval Krakov, praznovala Poljska, praznovalo tudi celo slovanstvo, učenjaki in učeča se mladina.

Bil sem takrat dijak filozofije. Ker so mi kot polonistu — polonistom pravijo pri nas slavisti in imajo svoj slavistični krožek — pripisovali neko znanje slovanskih jezikov, predvsem pa češkega, me je določil »odbor akademske mladine«, da spremim kolege, katerih smo pričakovali iz Prage, na prenočišče ter jih spremljam po mestu. Iz Prage pa niso prišli samo Čehi, prišli so tudi dijaki drugih slovanskih narodnosti. Najbolje sem si zapomnil skupino peterih Slovencev. Ne brez vzroka so mi prirastli najbolj k srcu.

Opazil sem, da se Čehi ne zanimajo posebno za zgodovinski Krakov, za naše spomenike, ki so iz stolice Piastov naredili mu-

zejsko mesto. Njihova vprašanja so bila vedno, kje je dobra restavracija, kje je plzenski »prazdroj«, kje je Havelka itd. Skupina slovenska si je pa že prvega dne ogledala nekaj zgodovinskih zanimivosti in celo iz okolice Krakova (Koščjuškov grič), še preden so jih krakovski tovariši začeli voditi po mestu. Ta radevoljnost in željnost poznati na lastne oči in natančno naše mesto je morala Poljaku seči do srca. Izmed one petorice slovenskih tovarišev sem si zapomnil tri imena: Anton Dermota, Dragotin Lončar, Janko Žirovnik. Čehe sem potem odstopil drugemu tovarišu, sam sem pa ostal pri Slovencih.

Spominjam se, da sta največ izpraševala Dermota in Lončar. Prvi je izpraševal o sedanji Poljski, o gospodarskih in socialnih razmerah, zanimalo ga je tudi židovsko vprašanje in zadeva rusinska. Drugi je izpraševal o poljski zgodovini, o političnih razmerah posameznih delov in o političnih strankah. Z Dermoto sva govorila največ in najini duši sta se nekako zblížali druga k drugi. Pri ločitvi sem mu obljubil, da v nedolgem času pridem na Slovenko ter ga obiščem na Gorenjskem. Tekom leta 1900/01 sva občevala pismeno, on je pisal meni iz Prage po češko, jaz njemu iz Krakova po poljsko. Še leto — in v počitnicah sem se odpravil kot turist na slovanski jug. S poštnim vozom sem se odpeljal iz Škofje Loke v Železnike.

S pohabljenjo slovenščino sem zvedel s težavo, kje prebiva Dermota. Kot danes — spominjam se, da sem našel tovariša Antona v hiši pri oknu, kjer je igral na citre neko otožno melodijo. Pozdraviva se, seznanil me je s svojo rodbino. Ljudje priprosti, toda z veliko inteligenco so naredili na mene silen vtisk. Spominjam se, da je za tujega Poljaka skrbela najbolj njegova mati. Kot sem opazil, so me vsi bili veseli. Zanimalo me je gorsko življenje slovenske vasi v tem milem planinskem zatišju, ljudje in okolica. Torej sva hodila sem in tja. V razgovoru sva prišla tudi na slovstvo. Zvedel sem, da so poleg pesnikov Aškerca in Gregorčiča zelo cenjeni mladi pisatelji: Cankar in Zupančič. Zato sem poleg poezij Prešerna vzel s sabo iz Ljubljane tudi hvaljeno novo Cankarjevo povest »Na klancu«. Ko sem se pa vrnil v domovino, sem nekaj let nabiral izrezke iz »Eдинosti« in »Slovenskega Naroda« z ocenami del omenjenih pisateljev, katere mi je priporočil Dermota kot najboljše slovenske pisatelje.

Zelo sem želel, da bi se naučil govoriti slovensko. Še pozneje, ko je moj tovariš prakticiral v Ljubljani, sem se ustavil nekoč dva tedna v Ljubljani, da bi se vadil; toda šlo je težko. Za

poljsko uho je bila slovenska izgovarjava nekako pretiha in nagla, da je bilo težko ujeti izgovarjavo in obliko zvokov. Ko sem se odpravljaj, da bi obiskal Aškercu v mestni knjižnici, sem se trudil, da bi se naučil nekaj stavkov v pravilni slovenščini; toda, ko sem začel govoriti, so se slovenske oblike mimogrede spreminjale v srbo-hrvaške — priča dr. Francev, s katerim sem se srečal pri Aškercu.

Ob času bivanja v Železnikih sva naredila prijeten izlet na Ratitovec (opisan potem v feljtonu »Nove Reforme« in v »Na jugu slovanskem« str. 37—39). Magna pars naše družbe je bil profesor dr. Janez Krek, ki je na vrhuncu Ratitovca deklamiral verze iz Mickieviča. Iz Železnikov sem si pripeljal nad Vislo tudi nekaj slovstvenega gradiva. Porabil sem ga v poljudnih nedeljskih podlistkih »Našega Glasa« in v ljudoslovnem članku »Ljudska nagrobna poezija« (»Visla« 1902). Vsled razmerja z Dermoto sem smatral za svojo dolžnost, da proslavim tudi Prešernov jubilej v poljskem časnikarstvu in poskrbel sem k svojemu članku tudi prevod nekaterih kitic »Krsta pri Savici« s poljskimi rimami — czem hata bogata ... kot pravi poljski pregovor. Bibliografično opazko najde, kdor se zanima, na dotičnem mestu »Ljubljanskega Zvona«. Pozabil sem samo podčrtati pri tej priliki posredno domoljubno delovanje Dermote.

Najino dopisovanje vendar ni bilo tako živahno, kakor bi kdo sodil. Oba sva bila zaposlena, vsak v svoji smeri, in za slovanofilstvo je preostajalo malo časa. Saj je bilo tudi polje delovanja vsakega izmed naju popolnoma različno: pravnik, ekonomist, sociolog in advokat slovenski ter filolog in učitelj poljski. Dopisovala sva si, kadar je bila potreba; ako je bilo meni treba informacij za tedenske: »Liste slovanske« v »Naši Reformi« ali pa v mesečni kroniki v »Svetu Slovanskem« ali pa če je on potreboval za »Naše Zapiske« te ali one informacije (n. pr. o zadrugah na Poljskem). Njegove opazke so bile vedno »sine ira et studio«, ni bil prijatelj niti klerikalizma niti liberalizma, katerih medsebojni boj ga je — isto tako kot izvenslovenske slovanofile — navdajal z boleštno in žalostjo, ker je videl v njem nesrečo slovenstva. Nekoč mi je pokazal nemške napise na ljubljanskih ulicah rekoč: To je sad klerikalno-liberalnega boja med nami, ki nas je komaj poldrug milijon! Nato sem ga opozoril na poezijo: »Dzieci dzisiejszy« našega Krasinskega, kjer tudi obsoja pesnik poljski domači prepir, da so ti aristokrati, oni demokrati, panslavisti itd. a

je premalo Poljakov. Da, da — pritrdil je — tudi pri nas so liberalci in klerikalci, a bolje, da bi bili samo Slovenci.

S posredovanjem Dermote sem se seznanil, ko sem drugič prišel v Ljubljano, z njegovim prijateljem Abditusom in Karlom Schweigerjem. Z Lončarjem in Schweigerjem smo obiskali čarobni Vintgar, Šum («Na jugu slovanskem» str. 39—43) in Bled ter smo naredili enodnevni izlet iz Most, kjer sta bila ta tovariša na letnem oddihu.

Zadnjič sva se osebno srečala z Antonom leta 1907., ko sem z ženo na ženitovanjskem potovanju po slovanskih krajih od Trsta z novo železnico («Na jugu slov.» str. 46—49) obiskal Ljubljano. Na mojo ženo je moj prijatelj naredil vtisk jako poštenega in odkritosrčnega človeka — tip slovanske duše. Razgovor — kot pri prvem srečanju — se je sukal splošno okrog Ljubljane in slovenske zemlje, Trsta in Gorice, katera mesta sva ravno obiskala in o prekrasnih vodah Soče, katero mnogo severnih Slovanov pozna samo po imenu »Isonzo«. »Gospod praktikant« takrat še ni mislil, da se stalno naseli v Gorici, ni se mu snilo, da se bodo njegovi »Zapiski« tako razvili in da se bo v Gorici razvila prekrasna »Veda«. Ko sva si pri slovesu na kolodvoru stiskala dlani in se prijateljsko poljubila, ni mislil noben izmed naju, da slišiva že poslednjikrat drug drugega živo besedo. Odlej sva občevala samo še pismeno.

Ko smo v seji »Slovanskega društva« mislili, da bi stopili v trgovske stike z drugimi Slovani, sem pisal tovarišu v Gorico, naj bi nam priporočil kakšno vinsko trgovino, ker bi radi tu na Poljskem pili slovensko vino. Ob enem sem mu poslal na ogled poljski advokatski časopis. Dasiravno je bil vedno tako skrupulenten v odgovarjanju, mi sedaj ni odpisal. Čudil sem se, čemu — kar čitam v ljubljanskih listih, da je njegov duh že odšel na oni svet in mu je srce prenehalo biti. A nedavno je bil še delaven, čital sem njegove opazke o ilirizmu v češkem »Přehledu« še nedavno; tako malo — in ni ga več. Toda non omnis mortuus est, ako še žive njegovi prijatelji in rojaki.

Mnogo spominov na umrlega dr. Dermoto nimam. Osebnih celo nobenih, zakaj nikdar se nisva sešla. Toda iz njegovih pisem sem čutil, da je človek, ki pozna bolezen svojega naroda in skuša pomagati, kjer in kolikor more. Bil je izmed onih, ki jim je določeno po Usodi, da korakajo na čelu. Ne z zastavo, marveč z bakljo. In takih je malo — ako pa odidejo, ni tu takoj nikogar, ki bi izpolnil njegovo mesto in prevzel njegovo bakljo. In zato žaluje za njim narod in žalujejo oni, ki so mu stali blizu — njegovi prijatelji.

